

„Starine železnih in salajskih Slovencev.“

Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe pridejal
Dr. Josip Gruden.

Rokopis z gornjim naslovom je našel pred več leti blagopokojni Dr. Franc Ivanoczy kanonik, župnik tišinski in dekan „slovenske okrogline“ o priliki cerkvene vizitacije v podstrešju gornjolendovske cerkve. Hranil ga je dolgo pri sebi in o priliki kaj iz njega povzel, kedar je pisal o razmerah ogrskih Slovencev v prekmurske slovenske in madjarske časopise. — Ko sem ga preteklo leto pismeno poprosil, da mi svetuje, kje bi našel kaj gradiva za zgodovino ogrskih Slovencev, mi je prijazni in postrežljivi gospod kar sam napovedal svoj obisk v Ljubljani obetajoč, da prinese s seboj važne listine. Res sem imel veselje meseca maja 1. 1913 imeti za nekaj dni v gostih „očeta ogrskih Slovencev“, ne sluteč, da jim ga bode tri mesece pozneje že ugrabila nemila smrt.

Pri tej priliki mi je izročil Dr. Ivanoczy tudi omenjeni rokopis, ki je bil brez naslova in podpisa, na mnogih krajih prečrtan in popravljen od druge roke in zato zelo težko čitljiv. Manjkata mu dva lista (1. 2. 15. in 16) in tudi ob koncu ni pravega zaključka, kar izpričuje, da je morda kedaj imel par strani več kakor sedaj.

Po pisavi soditi izvira rokopis iz začetka 19. stoletja. Opomba na strani 32. („Vu leti 1822 je ta cerkvice razrušena bila“) pa dokazuje, da ga moramo staviti v tretje ali četrto de-

setletje imenovanega veka. Pisatelj je hotel podati ogrskim Slovencem kratek pregled njihove zgodovine in jo ume navezati na znamenite dogodke v ogrskem kraljestvu. Splošna ogrska zgodovina mu je dobro znana. Razun tega je rabil še knjige o štajerski zgodovini, župne kronike in zapiske, vendar posameznih virov ne navaja. Ako primerjamo njegove podatke z drugimi zgodovinskimi poročili, moramo reči, da so splošno zanesljivi. Seveda nosi delo na sebi znak časa, v katerem je nastalo, in pozna se mu tudi, da ga je pisal duhovnik v poduk preprostemu ljudstvu. Marsikaj je legendaričnega pomena in se opira na ustna krajevna izročila n. pr. da je hodil Kocel k Slovencem med Muro in Rabo „z jagerirov sze razveszeljavat.“ Rad se pomudi pisatelj tudi pri znamenitejših cerkvah in precej obširno pripoveduje o njih dogodkih (Turnišče Tissina). Med tem ko je srednji vek primeroma kratko obdelan na 10 straneh, obsega večji del rokopisa (str. 11—32.) zgodovino protestantstva med ogrskimi Slovenci in hude verske boje, ki so trajali do konca 18. stoletja. Tukaj postane zgodovina natančnejša in sega v posameznosti.

Kdo je pisatelj? Soditi po kraju, kjer se je rokopis našel je moral spisati „Starine“ kak župnik v Gornji Lendovi. Slučajno vemo, da je ondi pastiroval od l. 1826 naprej skozi 25 let Jakob Sabar, Hrvat po rodu, ki je slovel v svojem času za najboljšega govornika in je zapustil v rokopisu mnogo propevedí.¹

Jeli njemu pripisovati te zgodovinske liste ali komu drugemu bi utegnilo odločiti le natančno primerjanje pisave.

Rokopisu se pozna, da je izvršila končno redakcijo še druga roka, ki je mnogo popravila in dostavila. Menda se ne motimo, ako pripisujemo opombe in popravke znanemu prekmurskemu književniku Jožefu Košiču, ki je par desetletij župnikoval v Gornjem Siniku (Felső Szolnok, Ober Limbach) blizu Gor. Lendove in umrl l. 1867. Košič je dobro poznal ogrske

¹ Božidar Raič: Prekmurski knjižniki in knjige (Letopis Matice Slovenske za l. 1869. str. 67.)

Slovence in njih zgodovino, kakor priča njegova knjižica: „Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rabov.“ Spisal je tudi „Zgodbe vogerskega kraljestva“, ki so izšle v Sombotelju l. 1848. Tudi korektor našega rokopisa kaže precej zgodovinskega znanja v svojih dostavkih in popravkih. Med drugim navaja več virov (Anonimus de Conversione Bagoariorum et Carantanorum, Jul. Caesar: Staats- und Kirchengeschichte des Herzogtums Steiermark, Krčelič: Historia eccl. cathedralis Zagrabiensis, Krempl: Dogodivšine štajerske zemlje, Isthuanfy: De Rebus Hungaricis in še mnogo drugih). Rajni dr. Ivanoczy, ki je dobro poznal prekmurske pisatelje je odločno izjavil, da so dostavki Košičevi.

Ako se končno vprašamo, kakšno vrednost ima za nas ta poljudno in na marsikaterih mestih naivno pisani odlomek iz zgodovine ogrskih Slovencev, je treba vpoštevati, da je to edini spis, ki nam govori o preteklosti Prekmurcev. Dasiravno nimamo celotne in enotno, pragmatično pisane zgodovine pred seboj moramo biti pisatelju hvaležni, da nam je podal vsaj v glavnih obrisih znamenitejše dogodke ogrskih Slovencev, ki so nam žalibog najmanj znani. — Iz spisa posnamemo, da se je slovensko ljudstvo v prekmurskih pokrajinah razvijalo posebno pod vplivom Hrvatov, s katerimi so bili včasih politično in cerkveno združeni in od katerih so dobivali večji del svoje duhovnike. Kaže se nam tudi, da so se za časa reformacije širile med njimi knjige kranjskih protestantskih pisateljev in da jim je služilo kranjsko protestantsko slovstvo tja do začetka 18. stoletja, ko se je začelo razvijati med njimi samimi domače slovstvo v prekmurskem narečju. Še mnogo drugega utegnemo posneti iz skromnega spisa, ki naj služi za temelj daljnim preiskavam o zgodovini prekmurskih Slovencev.

Katoliško slovensko slovstvo Prekmurcev se pričinja z Miklošem Küzmičem, o katerem lepo pravi naš pisatelj, da mu mu „bogoljubnost s esela szija, s perszih pa domorodsztvo dija“. Po slogu in jeziku se tudi sam sme prištevati Küzmičevi šoli, od katerega je podedoval ljubezen do Boga in domovine. „Sta-

rine železnih in salajskih Slovenov“ nam pričajo, da prekmurški pisatelji, ki so s toliko vnemo zastavili svoje delo v začetku 19. stoletja, niso gojili le nabožnega slovstva, ampak tudi domačo zgodovino, ki je posebno važna za narodno probujo.

V naslednjem podajem rokopis v istem jeziku in pravopisu kakor je izvirnik. Dostavil sem pripombe, ki so se mi zdele potrebne za razumevanje teksta in ki so hkrati dokaz, da pisatelj ni zagrešil bistvenih napak. — Košičeve opombe, kolikor jih je bilo mogoče razbrati, so zaznamovane z ogljatom oklepajem.

* * *

§ 4. Gda bi rimsške vlade oblaszt i red koneczt (mela?), teliko stranszkih, razbojnih narodov sze je szem i tam klatilo i mlelo; po etih krajih pa sze je poklacsene ravnice nyivnoszt i ino vinonosznoga tersztja obdelanye na csasze celo usztavilo, pokedob je Gothov, Hunov, Rugov, Longobardov, Markomanov, Avarczov obsinszka mestrija bila vse razveresti i vkoncsati, vsze szporobiti i szebom vzeti. Najsztrasnejsi divjaczke szo bili Hunovje, stere je Atila nyihov krao szem privodo i pri Kapeli blizi Radgone v tabori meo (442). Za nyimi szo prisli merszki Avarci, steri so podjarmane narode kak robe k najtesejsemi deli z necsloveckim bitjom napregali, nyim malo i szlabo jeszti dali, nikaj nyim nej püsztili, kersztsenike esce i márjali. Za toga volo szo sze jih szlovenszki narodje tak navolili, da szo sze pod vojvodsztvom Szamo-a, ednoga gorutanszkoga teršca prouti nyim zdignoli ino se jih rejsili (623). — Ali po toga viteskoga Szamo-a szmerti szo ogrutni Avarci pali goszpoudje tü gratali, vsze gladko vöszporobili, vesznice in obdelano zemlo tak na nikaj djali, da je gornya in dolnya szlovensina griva püscsava posztala ino po csaszi z germouvjom i z logami zaraszla; a mocsnejse moske i šivino szo ali spoklali ali pa z szebom odvlekli; steri szo pa tü osztali šivi, sztradali szo zadoszta. I da szo tej sztranszki divjaczke szlovenke radi

obsilili, nasih Szlovenov perva sivotnoszt i zvünejsina sze je nikedik bole ino menyé poptüjila (v lüdsko vergla.)¹

§ 5. Na grozovitne Avarce z velkov vojszkov pride Karol veliki czaszar, da nyim z tisztov merov nazaj meri, z sterov szo oni še tak dugo vömerili. Na jezere szo Avarci szpomorjeni, na jezere kak robi odegnani, drügi pa doli do Tisze pretirani bili. Ki szo sze dali okersztiti, so znali tü osztati Vzeme i razdere nyihov najmocsnejsi var (meszto varnoszti) med Dravov in Rabov na szedem mil presztrani, vzeme nyim vnošino blaga, stero szo teliko lejt od vsejh krajov vküpnavlekli. Z toga blaga tüdi rimszkomi Papi eden tao v dar prikase na goriposztaavlanye kat. cerkev. Karol Veliki czaszar je zdaj nasih Szlovenov poglavar; on je vecs Szlovenov od Elbave i Viszle (Vandalus) szem naszelo. Ete kraj je szlisao z dolnyim Stajerom vred k Gorutanii pod imenom „Szlovenszka meja.“ Ki szo ga ravnali, imenüvani szo „mejni grofovje.“ V tej csaszih szo tüdi na Müri naredli mline na kumpaj, stere je Belizar vojvoda zmiszlo.²

¹ Kar pisatelj tu omenja o razmerju Slovencev do Avarov in o Samu je posneto po Fredegarjevi kroniki. — Pripoved o vojnem pohodu kralja Atila v pomurske pokrajine l. 442 se opira na nek rimski kamen, ki so ga baje izkopali pri Kapeli in ki je imel napis: Ad Capellam in eremo Cozian Attila castra metatus est CCCXXXII. Vendar se zdi, da je bil ta spomenik postavljen še le mnogo pozneje in se pripovedka o Atilovem taboru pri Kapeli opira le na ljudsko sporočilo. (Prim. Muchar: Geschichte des Herzogtums Steiermark I. str. 334.)

² Glavna pohoda Karola velikega v obrsko zemljo sta bila l. 791. in 796. Poslednjemu je načeloval Karol sin Pipin, ki je osvojil tudi njihov glavni tabor, imenovan Ring (Rinc, Hringe), ki je bil sestavljen iz deset koncentričnih krogov in obsegal več vasi. — Pisatelj tu izkuša razložiti zakaj so ogrske Slovence do najnovejšega časa imenovali „Vandale“, češ da je Karol Veliki po zmagi nad Obri v Panoniji naselil Slované od Labe in Visle, ki so se nazivali s tem imenom. Vendar ta razlaga ne velja. Slovani so se po Karolovih zmagah v Panoniji pač začeli množiti, vendar ni misliti da bi bilo tu naseljeno kako severno pleme, ampak sosednji karantanski Slovenci. Značilno pa je, da že viri 9. stoletja zapadno Panonijo imenujejo Vandalijo in tamošnje prebivalce Vandale. „Pipinus rex perrexit in regionem Wandalorum et ipsi Wandali venerunt obviam illi“ (Kos: Gradivo I. str. 336.)

§ 6. Na pravo kersztsanszko vero szo nasi Szlovenje nej na enkrat po ednom predgari, nego vecsfarti po vecs mešnikaj navseseni bili. I pokedob szo Pispeczke bili v Optüji, v Strigovi, v Celji, v Szabarii (Szombateli) nevej sze steroga duhovna szkerb je na nye segnila.¹ Sz. Rupert, szoligradski pispek (prejk Hartberga) je tüdi prisao Szlovenom Jezusov Evangeliom predgat (698). Najbole je Boug Karola Velikoga czaczara objacso za tou, naj se od poudivjih narodov szplasesna vera kersztsanszka predga ino vsze narode pod nyegovov obrambov razseri. Za toga volo je v etih krajih sztanüvajouce narode Arnoni szoligradszkomi pispeki zroueso, naj nye na pravo vero oberne. Arno je rejszan prisao tüdi Szlovenom predgat Evangeliom (po tolmacsi), vnouge je tü okerszto i v Szoboti cerkev goriposztavo. Pokedob pa nebi mogao Arno szam gousztokrat Szlovene pohoditi ino nye z bošov recsjov potroustati, je tak z privolejnyom czaszara szem odloueso ednoga pispeka po imeni Theodorika, steri bi meo brezi sztalnoga prebivaliscsa vedno okoli hoditi med Szlovenomi, nye vesiti, nyim szvetsztva deliti, mesnike i cerkve poszvetsavati. Časzar Karol Veliki sze je pa szkerbo za cerkve i mesnike. On je zapovedao desretino dati püspekom. Za tolvaje je bilou posztavleno, naj sze za pervikrat ednoga oka, za drügikrat nosza, za tretjikrat šitka ma znebiti. Mro je Karol Veliki v 816. leti.

§ 7. Po szmertü Karola Velkoga sze je pripetilo, da szo poganszki Moravci szvojega vojvoda po imeni Privino pretirali, zato ka sze je prouti nyihovoj voli püszto okerszttiti po Adelrami szoligradszkom Erseki. Privina je naszkori od czaszara Lajosa I. doubö prece presztrano zemliscse vu Panonii. Tou Privinovo lasztinstvo je od Blatne jezere (Balaton) vöszegnolo

¹ Za časa Rimljanov so bile po imenovanih mestih izvzemši Strigovo res škofje, vendar o kakem vplivu na Slovence ni govora. Enako tüdi sv. Rupert ni nikdar pridigal Slovcem, kakor trde starejši zgodopisci. Poročilo, da je okoli l. 700 prekoračil Visoke Ture in Slovcem oznanoval božjo besedo, je potvorjeno („transcensoque monte altissimo, mons Durus apelato, praedicavit Wandalis . . .“ Kos: Gradivo I. str. 239.)

do Rabe i Müre, od te gori v Optüj, odned prejk Drave i Szave do Kupe, tam odned pa doli do Pecsüha. Tak szo selezni i szalaszki Szlovenje tüdi v Privinovo deršanye szpadnoli i nye-govi podlošniczke bili. Privina je szproszo mesnike od szoligradszkoga pispeka, ki bi szlovenszko lüsztvu vu kersztsanszkoj veri podvcсили ino okersztli. Tej szo Szlovenom po szlovenszko predgali kersztsanszke isztine i zato tüdi v szvojem apostolszkom deli tak naprejdüvali, da je prouszto lüsztvu szkoro zvekšega kersztsanszko posztanilo. Privini, esi gli lejpe sztaroszti sze je nej vnušalo tüdi szvoje med Mürov i Rabov prebivajouce Szlovene pohoditi. Dao je na diko bošo i na Szlovenov v miri obderšanye goriposztačiti cerkve v Pucinci, na Lipi, v Lendavi (je li na gornjoj ali dolnoj sze prav nezna) Nagovarjao je Szlovene brescsece z vinszkim tersztjom naszaditi, zemlo obdelati, germouvje vötrejbiti, vecs travnikov napraviti i vecs vošnye šivine naploditi, hrame nacimprati za vesznice ino tak tomi kraji pred temtoga neprijetnomi lepse lice szpraviti. Da ga Moravci v boji ne bi büjli, on bi escse ednook szem prisao preglejüvat (860).¹

§ 8. Privinov szin Kocel, ovak tüdi Hezilo imenüvan je tüdi dober in szkerben goszpoud bio za zvoje tükarsne Szlovene. Ka sze vjavi z toga, da je prisao k Szlovenom med Mürov i Rabov stanüvajoucsim v zimi z jagerijov sze razveszeljavat. Tü se je escse vnogo poganov najšlo, steri szo najmre vecs šen majoucsi, za toga volo nejszo k kersztsansztvu prisztoupili. Tem je z lejpa vero kersztsanszko priporocsao, one je pa pohvalo, obatrivao i pokrejpo, steri szo še pervle na pravo vero katolicsanszko sztanili. Pokedob bi pa nyemi

¹ Pribina je bil pregnan iz Nitre še preden je postal kristjan. Solnograški nadškof Adalwin je okoli l. 836. le posvetil neko cerkev, katero je bil dal Pribina v Nitri postaviti. Izmed cerkva, ki jih je Pribina postavil, se z gotovostjo dajo določiti le sledeče: Blatograd (civitas Pribinae, Mosapurc), Zalaber (Salapiugin) Ptuj (ad Bettobiam), Pečuh (Ad quinque ecclesias), Kisek (Güns, ad Keisi). Mogoče je tudi, da je „ad Businiza“ sedanja Pesnica na Štajerskem, „Lindolveschiricum“ pa Lendova; vsa druga domnevanja so brez zanesljive podlage (Kos: Gradivo I. str. 129.)

toušili Szlovenje, ka nye teško stane blizi ne meti cerkve in mesnikov, Hezilo miszlo szi je, kak bi nym mogao pomocsti. Med tem ga je obiskao szoligradszki Erszek, steri je uprav za toga volo šelo z nyim gucsati. Zdaj szo tak nasztanile noue cerkve v Turniscsi, Sv. Nedela (gornyo Petrovci) Kre Ceszte (zdaj v Rogacsovci ali sz. Gyürii) ino v Szeli.¹ Te cerkve szlovenszke, kak niti te pervejse, szo ne mele türna, nej zvona, steri bi dobre lüdi k bošoj slüšbi vabo nego szo jih po vküp zbitih blanyaj ropotali, gda szo lüsztvó k bošoj slüšbi vabili. Nase perve papinszke cerkve szo bile male, leszene za volo malo kersztsenikov in zmenkanya mestrov i sztroska. Sztale szo na bresceci, pokedob szo i bogabojecsi patriarki po navadi na kaksem brejgi ali na viszikom meszti aldove prikasüvali; šator zakona i cerkev szalamonszka je tüdi na bresceci Szion bila; Jezus je tüdi vecskrat na brejg sao molit i vesit ino na brejgi Kalvaria neprecenyeni ftisavni aldov opravo; ali szo goriposztavlene bile na szami zvüna veszi za volo varnoszti pred ognjom pokedob sze je Zvelicsiteo tüdi negdanegda od lüsztvá mekno ino szam bio. On je v ogradi Gecemani meo szvoj kraj, kama sze je vecsfarti podao szvojo pobošnoszt opraviti. Bile szo prestare cerkve okrogle peldüvájouse ono na veke terpecso korono ali vejnez sztero szi ma cslovek na zemli szpravlati. Na cerkvi ali türni kriš vesi, da sze szamo po razpetom Jezusi vüpamo zvelicsanja. Prava kersztsanszka katolicsanszka vera je nej po ognyi, po szabli ali pa kaksoj szili med šeleznih i szalaskih Szlovenov sztarise prignana; nej tüdi po pripüsztényi telovnih hüdiš poselejnyov, ar ona terja mantranye tejla ino szebe zatajentye, nego szo jo polübili zavolo nye dobrotivnih navukov i za volo bošanszkoga nye nasztavitela Jezusa.

¹ Za vladanja vojvode Kocela je bilo med panonskimi Slovenci postavljenih več cerkva, ki jih je posvetil solnograški nadškof Adalwin po zimi l. 864–65. Imenujejo se: „ad Ortahu“, „ad Weride“, „ad Termperh“, „ad Fizkere“. Kje so bili ti kraji, pa ni mogoče določiti. — Čudno je, da pisatelj prav nič ne omenja delovanja sv. Metoda med panonskimi Slovenci.

§ 9. Komaj sze je na nasem Szlovenskom pravo kerszt-sansztvo zakorenilo [vdomovilo], še sze poganski Vougri [Magyari] ono malonej vösztrejbili. Arnulf czaszar najmre k sztanovitejsimi ino zaneslivejsimi obladanyi Svatopluka, steri sze je še za krala nej samo Moraveczov nego i vszejh szlovenszkih, rodov stimao, pride na neszrecsno miszeo tüdi Magyare prouti nyemi na pomocs pozvati. Tej Magyarje hunszkoga roda z Azie szo zdaj prisli toti pomagat czaszari ali tüdi ceszto najšli v naše kraje ino se nejdali vecs od etecz. Ar pomnivsi Vougri tou, da szo nega Hunovje ino nyihovi pokolenci Avarci v Pannonii kralüvali, pomejnili szo jo szebi prilasztiti ino se zdaj kazati zacsnejo, kak grozno bodo z nami obhajali. Kak negda Hunovje i Avarci, tak szo zdaj Vougri lüdi kersztsanske szpoklali, povszed razbijali, mlade šenszke kakti šivino odegnali na geszitje szvojih šivinskih šel in szo Arnulfi szamomi zacsali nevarni biti. Po pretecsenyi nekelko lejt, da je szedem lejt sztaroszti Lajos czaszar pousztao, divje csrejde magyarszke pod szvojim vojvodom Arpadom grozovitno privihrijo tüdi v našo Szlovenszko i kak indi, tak i tü szo siroma vse szporobili, prouszte hrame tak, kak cerkve pošgali, kersztsenike szpomorili, velki tao Panonie do Obtüja za szebe obderšali, nouvi orszag nasztavili ino v nyem na vszigdar kralüvati zacsnilo (895). Tak szo sze Szlovenje med Mürov i Rabov sztanüvajoucsi mogli magyarszkim praviczam i ravnilom podlositi ino na csasze od Vougrov veliko terpeti. Ar szo Magyari radi na blisnye orszage vdarili, tam razbijali, tezasz szo podjarmani narodje kakti robi mogli za nyihovo potrejbnoszt zemlo obdelavati, nyim vsze tadati, szo denok nej szmeli cerkve, mesnike i ocšiveszno bošo szlüšbo meti, nego szo lih na szkrivoma szvojo deczo kersztli.

§ 10. Pervi vogerszki vojvoda je bio Gejza, prinagnjen k kersztsanszkoj veri za volo szvoje kerztsanszke tivarisice Sarrolte, šteri nej brano kersztsanszkim Szlovenom szvojo deczo kersztiti, pošgane i razversene cerkve goriposztaviti, mesnikom na Vogerszko prihajati ino tü kersztsanske navuke predgati.

Szlovenje med Mürov i Rabov szo sze nej pre naglili cerkve za szebe napravlati, kam zato, ka szo szkoro szamo za szvoje goszpoude delajouczy sztroszka ne zmogli, kam zato, ka szo sze tak bojali magyarszkoga necslovejczta, pa szo sze tüdi nej vüpali bers mešnikov dobiti. Nego gda sze je Gejza s szvojim szinom, na kerszti Sztevan ozvanim dao okersztiti, oni tüdi veszelejse prihodnoszti szo sze troustali. Stevan Sveti, gda bi pervi krao vogerszki pouosztao, je vsze szpremejno na bougse. On je poganszke Vougre na kersztszanszko katolicsanszko vero pripelao, vnougo cerkev i klostrov posztavo, vezš orszag na sztolice (varmegyje) razdejlo. I odsihmao szo Szlovenje med Mürov i Rabov k Šeleznoj i Szalaszkoj sztolici (szlisali?) V pispekijo györszko szo šelezni v veszprimszko szalaszki Szlovenje racsunani bili brezi prav sztalno osznovanih far.¹

§ 11. Èto naravanije je nej dugo obsztalo. Czaszar Henrik je veliko vojszko poslao (1042) na Vogersko, da tam Petri kralevsztvo po sili vzeto nazaj spravi. Novozvoljeni krao vogerszki Samuel je do Obtüja prouti prisao czaszarszkim šeregom, stere je stajerszki grof Ottokar III. vodo. Bili so se veczkrat med szabom; Vougri so vszele zbiti, tekrat vszo zemlo do Kermedina zgübili.² K Stajeri je szpadnila za czaszara ki je š njou vnouge nemske goszpoude, steri szo vrejdni bili obdaruvao (1043). Seleznih ino szalaskih Slovenov dusevna dügova-

¹ Razdelitev ogrske države v županije (komitate) je za vse poznejše čase ostala merodajna. — Večina Slovencev je pripadala železni županiji (Vas) (nad 28'000) manjšina (12'000) pa komitatu Szala, ki se je imenoval po reki in mestu enakega imena. — Škofiji v Gjuru (Jaurinum, Raab madj. Győr) in Veszpremu je ustanovil kralj Štefan I. 1009.

² Vojna pohoda cesarja Henrika III. proti Ogrrom sta bila l. 1042 in 1044. — Ogrska kronista Thurocz in Keza govorita o nekem boju, ki se je baje vršil pri Ptuju („circa Petoviam“) med avstrijskim mejnim grofom Gotefridom in Ogrji. Štajerski kronist Caesar Aquilinus je bil mnenja, da je tisto zmago izvojeval štajerski mejni grof Otakar III. in po njem je posnel vest tudi naš pisatelj. Vendar novejši zgodovinarji z veliko večjo pravico trdijo, da tu omenjeni kraj „Petovia“ je Pütten na jugovzhodni strani Dolenje Avstrije in da je misliti na avstrijskega mej-

nja je szoligradszki Ersek na szebe vzeo. Nyih zemelszki gospoudje szo pa nye pred tem z delom i daczov oblošene z teskoga vogerszkoga jarma vöszpresüvali, z kersztsanszko ljubavjo ravnali ino gori pomagali. Posebno so se grüntni gospoudje z dühovnimi pasztirmi vred szkerbeli za povzdiganje katolszke vere. Ka szo szami nej zamogli tiszto szo za nye od czaszara doubili. Mi mamó nym zahvaliti nase den denešnyi obstojecse sztarodavne zidane cerkve, koncisi nyih szvetisceza, k steromi je zadnyi tao poznej prizidani bio, celou po drügoj sztavbi, i veliko visesi ali nisesi kak svetisceze kakti: Sv. Nedela (v gornjo Petrovcih), Szobotska, V Rogaczovcih (Sz. Gyüri) Martyanszka; Tissinska, Törniska [1110], Gornyo lendavska, gdje i branica bila prouti Vougrom (Apatnija v Boreczi kak napissek eden dendenesnji kaše leto 1137 nej se je dozvršati mogla na nas veliki kvar, zato ka szo ta kraj Vougri nazaj pridoubili od Nemcev. Tüdi szo fare nasztanile ino Szlovenje z szlovenskimi dühovniki oszkerbleni. Tak je pri nasz Sz. Kris mocsno posadjeni bio v našo zemlo, da szo ga nej mogli doszihmao vösztergati niti Törcki niti protestantje.

§ 12. Gda sze je v Evropi vsze gibalo na odszlobodenje groba Krisztusovega z poganszkih rouk, vnougi bogati gospoudje i peneznati teršci so svoje grünte nekaj cerkvam zapisali, nekaj pa klostrom, do szo nej vecz mislili nazaj priti. V tom romarskom czaszí se je osnovala na nasem Szlovenszkem Apatnija Borchí pri sv. Benedeki z poročila Hartnida od Radgone (1093), stere popolno dozvršenje zvün cerkve dozidane je zasztavila okolnoszt, da so ete krajine od Stajera nazaj k vogerszkomi orszagi spadnile (1164). Tada kak je od sv. Ladisztava

nega grofa Gotefrida. — Po zmagovitih bojih Henrika III. se je meja Dolenje Avstrije in Štajerske nekoliko razširila proti vzhodu, vendar ni mogoče določiti, kako daleč je segla na Ogrsko. Zato so tudi naslednja domnevanja pisateljeva o delovanju nemških plemičev in solnograških nadškofov med ogrskimi Slovenci brez prave podlage. Resnica je le, da so ogrski Slovenci že v 11. stoletju imeli cerkve in župnije. — Opatijo Borchí stavijo nekateri k cerkvi sv. Ane v Borečo (Borhaza) drugi pa v slovensko župnijo Ivanovci (Szent Benedek).

Krala vogerskoga v Zagrebi pispekija nastavljena bila, szalaski nasi Szlovenje so v nyo szlisali na czetverih faraj, najmre: v Turniskoj, Bagojanskoj, Kobiljanskoj i Dobravniczkoj (1091). Selezne Szlovene je tou razlocsenje tesko sztaniło; zato szo sze pomolili zagrebszkomi pispeki, naj bi nye pod svojo oczinsko skerb prijao. Prodanusi zagrebszkomi pispeki je tou prav bilou. Odked so encasz tüdi selezni szlovenszki dühovniczke györskoga pispeka Mikulina zapouvedi nej hteli zpunyavati. Dva szposzvadjeniva pispeka szta se za ravnanstva volo pogucsala ino szo s privolenyom krala sztalne meje napravljene, kak györskoj tak zagrebskoj pispekiji ino od szih mao je selezne Szlovene györska, szalaski pa zagrebska pispekija v svoje krilo prijela.¹

§ 13. Szledkar so vougerski kralovje vecz farti poszküsalı negda zgübleni ete tao szvojega orszaga nemskomi czaszari z rouk zvjati. To se je denok pervle nej moglo zgoditi nego gda szo Austrijanszki ino stajerszki ladavci na bošo pout v Jerusalem odisli (1164). Selezni ino szalaszki Szlovenje od szvojih rodbinskih bratov pali odptüjeni, szo bili od vogerskoga ravnansztva krouto zapusztzeni i zanemarani. szamo te szo Vougrom na miszeo prisli, gda nyim je kaj trebelo V tom kraji blüzi Rabe je Bela III krao vogerski za ciszterci-

¹ Meje gjurske in sosednje zagrebške škofije so se uredile l. 1176 o priliki nekega cerkvenega zbora v Gjuru (Raab) pri katerem so bili navzoči papežev poslanec Gualterij, Andrej, škof v Kaloči, Mikulin, škof gjurski, prošt Gregor, opat sv. Martina na Panonski gori in Prodan, škof zagrebški. (Krčelič: *Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis* I. st. 34.) — Slovenci szalajske županije so bili podvrženi zagrebški škofiji in sicer arhidijakoniji, ki se je ustanovila za župnije na desnem in levem bregu Mure (archidiaconatus Muracensis). Vendar je negotovost glede pripadnosti posameznih župnij trajala dalje. Za časa zagrebškega škofa Avguština Gazzota (1304—1323) je bil arhidiaconat za Pomurje odpravljen in se ustanovil novi bexinski arhidiaconat (archidiaconatus de Bexin), ki je imel dve okrožji. Prvo je obsegalo Medjimurje (insula Murana, Murakösz) drugo Prekmurje (districtus ex altera parte Murae). Zapisnik prekmurskih župnij iz l. 1501 jih navaja 30; sedež vicearhidiakona za Prekmurje je bil v Turnižču. (Krčelič: o. c. str. 31.)

tenske redovnike kloster i cerkev zozidao (v Sz. Gotthardi iz s tem vesino po cesdnosti ino delavnosti teh baratov z logami i germovjem zarasztseno zemlo obnyivati, obrodovititi, olepsati, oblüdoviti ino [blisnye stanovnike vu katolicsanskoj veri bole povcziti i zobraziti (1183).

§ 14. Encsasz szo austrianski Hercegi, da szo Stajerszko po erbiji zadoubili (1192) krouto lakovneli tüdi za nas kraj i za toga volo radi na boj pomagali protivnikom vogerszkih kralov. Vu vszaksem bojü szo terpeli toti naši Szlovenje, najvecz denok te, dar szta sze Bela IV. vogerszki ino Ottokar csezki krao za Stajerszko tergala. V te hajt je bilou pri nasz opüsztsivanije, pošganye i klanye kaj vszakdenesnyega. Zadnyics na podpihavanye i bogato podmitenye Ottokara szo sze Stajerci vogerszkomi groubomi i gizdavomi ravnanyi odpovedavsi cseszkomu krali podlosili, Vougre prek Müre potisznoli i na rakiczanskem polji krepko pobili, da szo sze vecs nej k njim nazaj povüpali (1260).

[Kumanianszki Ladislav krao Vogerszki odsztranivsi szvojo tivarisico in Kumanian keszi pridrüsivsi s tem dejanjom je zgübo postenye szvoje. Bogatejsi goszpoudje szo neszmilno djali z slabejšim. Tak neki grof Janos od Novoga grada (Güssing) je velikii tao szporobo nase szlov. krajine 1286].¹

§ 15. Poulek navade bojüvati, za Lajosa I. je v navadi bilou bosopotüvati. Sam Krao Lajos I. je romao v Rim i v Maria Cel. Od zacsetka glasovitnosti tega romarszkoga meszta nikaki pripovedajo, da je v Bulgarii Lajosa I. krala strasno velika törszka vojszka prenaglila steroy on szamo z 20 jezermi zoucsi sztati sze nepovüpajoucsi, še szi je miszlo, ka bi nyoj

¹ Güssing (Novi Grad, Nemeth Ujvar) je baje ustanovil za časa kralja Gejza II. (1141—1161.) nemški vitez Wolfer, ki je postal praded glasovitih Gissingovcev. Bili so na glasu drznih, roparskih vitezov in imeli večne praske s štajerskimi ali hrvaškimi plemiči, celo z ogrskimi kralji. Več Gissingovcev je opravljalo proti koncu 13. stoletja službo slavonskih banov. (Klaič Vjekoslav: Povijest Hrvata I. str. 256. sl.) L. 1514 je dobil Novi Grad v posest grof Franc Battyany. V okolici so bili naseljeni Nemci, Hrvatje in Slovenci.

mogao kam vujti. Med tem sze nyemi vu szneh prikaše Blašena Divicza Maria, stero je on od mladih noug postüvao, ona ga poszercsila i nyemi eden szvoj kejp na persza pološila. Etak obatrivani Lajos I. sze prime Törkov, raztira nye ino po szrecsnom obladanyi i z prikazanim kejpom pride v Maria Cel na Stajerszkom, gde na vekivecsni szpomin zahvalnoszti den denesnyi sztojecšo velko cerkev da szozidati ino je bogato obdaruje (1364).

§ 16. Po peldi krala sze je vész orszag ravnao. Zdaj je vse na bošo pout slo; edni v Rim, drugi v Jerusalem, tretji v Maria Cel. [Bogatejsi gospodje szo na cerkve vnogo veinili. Zato je pri nas tüdi na ednem kraji v Pertocsi cerkev gori-postavljena bila]. V dobi Lajosa krala na Vogerszkom Mater bošo Mario vise vszejh drüghih szveczov naj bole postüvati i na csiszlo moliti, je v navadi bilou. Selezne i Szalaszke Szlovene sztarodavne csaszttitele Marie je tou veszelilo i ošivilo, ka szo cejli narodje k nyej szvoje ocsi podigavali ino nyou za dare i miloscse boše proszili. Šelezni i Szalaszki Szlovenje szo tüdi meli blüzi cerkve, gde sze je blašena divicza Maria csüdapuna i milosztivna szkazivala. Nyim je Maria na püsztini (v Turniscsi) ino Maria na Tissini tak draga in lüblena bila, da szo jo pogoustoma obiskavali pri njej szvoje szrce szegreli i sze najoukali.

§ 17. Ka sze Marie na püstini doticse szo še davno romarje stajerszki, horvatszki ino vogerszki steri szo od dalecs szem prihajali mocsno terdili, da sze pri nyej rada csüda godijo nad vsakojacsкими betesnimi, glühimi, szlejpimi, santavimi i nejmimi. Za volo tega je tamošni plebanos zmirom pomocnika mogao imeti za opravljanje pokornikov (1334). Szam zezemeljszki gospoud Turnisca, Banfi Miklos, horvatszki ban, sze je lepo szvojim kmetom z dobrov peldov naprej szvetiti vu pobošnosti proti Materi bošoj.¹ On sze je najmre pri krühi i

¹ Rodbina Banfy je imela že izza 13. stoletja (1256) v posesti gospodstvo Spodnjo Lendovo (Also Lindwa) in bližnje Turnišče. Banfiji so se izprva nazivali grofi Haholt in so baje nemškega rodu. Pokrajina pa

vodi poszto pred dnevom vsaksega Marijinoga szvétka vszelé teda szo cejlo noucs szvejcse gorele pred kejpom Divice Marie vu nyegovom dolnyolendovskom gradi steroga je nyegov oca Stevan zozidao (1282) i vszako szoboto vecser ze vsov szvojov gradovenov deršinov edno csiszlo je zmolo. Vszako leto, csi je lih szloboden bio od orszacskih poszlov, na den Velike Goszpe, tou je tou na den v nebovzetja Blašene Divice Marie sze je v proceszii k turniskoj Marii potruđo, tam szpovedao i z bošim tejlom nahrano. Še lepou sztari szi je dao pri Radamasovcih blišeso nouvo pout proti Turnisci preszekati, od stere se izda tamosnjim travnikom vogerski veli „ban-uta“ (banska pout.)

§ 18. Pri Mariji na Tissini sze je za stajerskoga vladarstva vnougo lüdi szpokorilo, vnougo betesnih ozdravilo ino velike pogibelnosti se odvrnile.¹ Zato kak nasi, tak stajerski Szlovenje szo jo radi obiszkali v szüšavi da dešes, no-szecse šenske pa za szrecsen porod. [Tü szo od stajerskih Szlovenov naši zacšüli hasznovitnoszt hajdine, i szijati zacsnili 1345]. Najbole je denok glaszovitna gratala po Sechi Sari (1398). Ta gospa je gli indi vees lepsih kastelov ladala po orszagi, vendar sze je na leto vu dovinsztvi v szobotskoga

se imenovala po plemenu Gjure, ki je bilo naseljeno ob Muri (terra generationis Giure). V 14. stoletju so bili lendovski grofi pogosto tudi slavonski bani in so se zato imenovali Baniči ali Banfy (Krčelič: v. c. st. 86). — Turnišče je imelo razvito obrt in stare mestne pravice, katere sta lendovska grofa Ladislav in Štefan Banfy l. 1448 potrdila. Župnijsko cerkev je dal zidati l. 1383 Štefan Banfy v gotskem slogu. Krasé jo lepe freske povzete po legendi sv. Ladislava. Turniška župnija je do 17. stoletja obsegala tudi sedanjo belatinsko in čerenšovsko faro. (Kalendar najszvetejšega szrca Jezusovoga za l. 1905 str. 68 in 1910 str. 57.)

¹ Cerkev tisinska, kjer je sedaj dekanija za ogrske Slovence, je prištevati med najstarejše in največje cerkvene spomenike. Ladja je zidana v romanskem slogu 11. in 12. stoletja. Svetišče ali duhovniški kor in stolp pa sta bila postavljena v gotskem slogu koncem 14. stoletja na stroške sobotske grofice Sechi (Szecsi) Sare (Kalendar za l. 1904, str. 66.) O dogodkih Marijinega kipa na Tisini prim. članek „Marija Lankovicska negda Tisinska“ v listu „Nevtepeno poprijeta devica Marija“ II. l. (1905) str. 2. sl.

preselila, od etecz rada na Tissino pelala ino tam kre cerkvice v senczi v potoki Mokos zvanom szvoje bolecse noge mocsila na csiszlo navkûp molila ino Bougi i Marii oblûbila, ka esi nyej v nogaj lesej bode, Materi bose milosce na diko cerkev tissinsko na vekse zozidati ino jo s türnom okrasiti. Ona je obbsûtila veszele naszledke szvoje oblûbe. Zato je tüdi zahvalna nej dugo odlasala dopuniti ka je obecsala, nego szledkar sze je pripascsila v Szoboto priti, da more od etecz z procesiou na Malo Meso Tissinsko Mario pozdravliti iti. Rada je pripovedavala csüdovitno ozdravlejnye szvojih noug ino romanye k tissinskoj Marii v navado prinesla. (Opomba: Okoli Szobote obilno raste kalmovecz. Szechi Sara ga je med presentavanyom za csasz kratenye rada vu szvoj predpertiscsek (firtok) nabrala i s nega nekaj csiszlo naredla, nekaj pa po pouti ... (nečitno) Zato den denesnyi sze veli kalmovszkim bromblekom Szechi Sare rouše).

§ 19. Törçi stimajoucsi, da je krao Vogerski Šiga po nesrecsnom bitji pri Nikapoli tüdi büjti, brezi vszega zaderska szo po nasoj ravenscsini neszmilno razbijajoucs tia do Radgone gori prisütali. Szkouz Tissino potüvajoucsi szo cerkev vöszporobili; escse je eden pogan Marie kejz z prejdnega oltara dolivzeo, ga s szebom odneszo i v szodisinszko germoujve notrilücsö. Boša kastiga je naszkori naszledüvala nepobosno ospotanje Matere boše. Ar törszki vojvoda je miszlo, da Radgono i na ovom kraji sztojecszi grad dobiti nyemi je lih šala: on sze trikrat zevszov mocsjouv na mesto pritiskava, pa vszakokrat je od moskih i šenszk toga mesta nazajveršeni; tü nikaj neopravivsi v gorecsoj csemernoszti ide prejk Müre ino Radgone, vsze pokoncsa, pošge i szpomori, ka v rouke dobi. Nyemi na lipniczkom polji prouti pride z nemskou i horvatszkov vojskov Ernest Štajerski herceg, prime sze Törkov, pobije nye ino morejo pobeognoti (1418).¹

¹ Zmaga vojvoda Ernesta na Lipniškem polju ali bolje pri Radgoni, o kateri še poročajo Lazius, Valvasor in Megiser ni zanesljivo izpričana (Prim. Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark X. str. 196 sl.)

§ 20. Csüdovitne Marie kejpa ne ga vecs na Tissini. Za nyega volo je bila velika šaloszt, tošbe i tušno joukanje med lüsztvom. Po pretecsenyi szedem lejt eden paszter vküpziskavajoucsi szvoje ovce, najde nye vu gosztsariji, da szo kakti zadrevene na prejdnyih oboujih koulinaj pred negdasnyem kejpom tissinske Marie klecsale. Vesz zacsüdivan paszter hitro beši v vezš to prigodbo na znanye dati. Taki je cejla vezš ta priletejla. Na zdvöma jünczoma vprešena koula szo sztarejsi Mario goripološili ino püsztili jünce same dale iti. Jünci szo jo pa nej na Tissino nego tri dni brezi kerme, napajanja i poganyacsa zraven na Stajerszko v Lankovce blizi Voitsberga pripelali ino tú š nyov teccasz stali, da je Maria dosztojno dolivzeta bila. K Marii v Lankovczaj szo sze kersztsanje i kersztsenice od leta do leta bole na gouszti priporacsat prihajali, gde je Šiga czaszar za volo kejpa Marie edno kapejlo (1437), Friderik III. czaszar pa franciskanom kloster i cerkev dao zozidati (1455). Nasi Szlovenje in Szlovenke pa szo szpomenek toga negda radi romali k csüdapunöj Marii Materi bošoj, sze dendenes vszako leto na Malo Mešo ali na den narodjenja blašene Divice Marie vnogo lüdiš vküp szpride na Tissini, kder sze radi szpovedo, Kristusovo vecserjo všijejo nej samo papinci, nego i lutheranje se negdasnye pobosnosti tüdi dršijo ino se pri fararih szpovedati navado imajo.

§ 21. Z vszega toga sze vöszvetli, da szo sze šelezni ino szalaszki Szlovenje tak mocsno deršali katolicsanske vere, da jih je do etimao niscse nej szmeo na kakso krivovero nagibati. Za krala Šiga szo pacs i szem prisli cseszki huszitje zapelavat po ponüjanji vina v kelih i na znamenye szvoje krivevere. Nasi Szlovenje i Szlovenke szo vöszpili vino, pri szvojoj sztarinszkoj veri szo pa duše osztali (1419).

§ 22. Znano je, da je nemski czaszar Friderik III. hrationeo bio Ladislava V., steroga sze je vogerszka i cseszka korona dosztajala. Czaszar sze je dugo vpirao malolejtnoga Ladislava z szvojih rouk vöpüsztiti. Narodje szo ga zacsnili po szili terjati za kralüvanje. Z vogerszke sztrani je Hunyadi Janko

ravniteo Vogrije pri nas vküp pricsakao szvojo vojsko z sterou je po Stajerszkom i po Koroskom czaszari veliko kvara vesino. V tom vojszküvanyi szo sze nisteri šelezni Szlovenje kakti Kregarje junacsko vöszkazali ino vrejдне sze vesinili, da szo od krala Ladislava V. z nemestvom (plemenistvom) obdarüvani bili. Pokedob je pa té 17 lejt sztaroszti mladi krao z Bougom v hisni zakon sztopiti šelejoucsi naprej pred zdavanyem z Beca v Maria Cel peski bosopotüvao: nyegova pobosna peld je glihno pobošnoszt zbüdila v nyegovih podlosnikih. Vsze je na bošo pout slo, eden szem, te drügi tam. Naši Szlovenje szo tüdi radi romali tak, da je niscse nej pervle v hisni zakon teo sztopiti, dokers je nej Mario za szebe zadobiti šelejouesi, nisteri csüdovitne Marie kejp, koncsi Mario na püsztini (v Turnisci) obiszkae. Vszako deršincse sze je tak v szlüzšbo vdinyalo, da nyemi ne bode sze branilo enkrat v leti kam na prousko (proscsenje) iti. Ar je obsinszka vera bila, da brezi take pobošnosti hišni tivariske, steri so pervle nej na bošo pout hodili morejo za volo szv a je med szebom nasztanyene sledkar na tosbo lejtati. Gospoudje, teršci i kmetje szo dali cerkvam i dühovnikom na vnošne pejnez ali grüntov ali drügih gospodszkih pravic. Tak szo nasztanile pri nasz cerkve: Csöpinska, Krišavska, Sz. Benedeka v Ivanoveih, Cserenczovska, i Sz. Jelena. (Csöpinska cerkev je za volo menkanya sztroska zdaj nedogotovlena osztala. Od nye zacsetka sze pripoveda, da je edna devojka z dugimi vlaszi po noucsi na kouli z dvöma jünzoma vsze tiste priprave za cerkev, stere szo lüdje vu dne na brescsecz, gde se zdaj vinograd plebanusa nahaja, vküp navozili, prouti na tiszto meszto zvozila, gde dendenesnyi cerkev sztoji. Gda koli so jo pazacske pitali: zakaj tak csini? brezi odgovora nyim je z oucsih preminola. Z toga videjnja szo szklenili tedasnyi kersztsanje, da je szama blašena Divicza Maria bila ino szi zdajnye meszto za cerkev zvolila. Po nekolko lejtih szo sze hitili lüdje pred szem priblišavajoucsimi Törki szvoja draga dugovanya pokopati, ali ovak kam szraniti. Pridsi poganje tü veliko dobra nenahajoucsi szo bers odisli. Oni, ki

so zdaj sivi osztali szo sze Bougi i Marii tak zahvalili, da szo z vküpdanimi pejnezi to cerkev dozvršili.)

§ 23. Kak szo Törce zvedli, da Matyas I. krao vogerszki na Cseszkom poszeo ma, na Vogerszko sze povüпали priti, (sze zna) siroma razbijajoucs, posgajoucs i vnosino kersztszenikov stere szo „psze“ imenüvali, odvlacsajoucs. Eti Törce szo szvojo grozovitnoszt tüdi pri nasz strasno pokazali, na nasem raven-szkom bole, kak na goricskom. Szobota i Turnisce so do teo nekaj pošgali nekaj pa z stükmi razrüsili (1468). Od tistih mao, kak je Mahomet II. gercskomi czaszari Konstantinopol vzeo, ino sze v Evropo preszelo, Törce so vedno kam Vougrom kakti szvojim szouszedam, kam drüгим narodam sztrahoto ino kvare delali (1453). Hunyadi Janko je nye vecskrat szprieskao i od nase meje odverno, zato szo törce fancsoszt meli na Vougre.

§. 24. Pokedob sze pa za krala Vladislava II. ino za nyegovoga szina Lajosa II. vsza vezala pravoga reda razplela i raztergala: vesz vogerszki orszag sze je szkraja szvojega groba nahajao. Krao je nej potrebnih sztroškov, prisztajnoga prestimanya i moucsi meo; vu vszakoj verszti vladbe sze je zmejsancza, vkanyüvanje i dušnosztih zapüstenye notrivgnezdilo, ka je na drejvi orsacskoga šivljenja kakti cšerv sztrügalo. Szvetszki gospoudje szo nej med szebom dobri bili; eden v drügoga pravice szo szegali, kvare si delali, za obsinszko dobro nikaj marali, szamo szvoj haszek iszkali, kraleszke zapouedi zametavali, dühovne kakti z kralom deršecse grajali, dohodke nyim prekratili, prouti okornim nye nej branili ino brezi zaderška vu vervanszkih predmetih berbrali i rovali.

§ 25. Za kmete je tüdi v etih csaszih hüdo bilou. Grüntni goszpoudje szo š nyimi djáli, kak z robmi Kmetje szo nyim mogli vsze tadati, ka szo nej dali, tou szo nyim po szili vzeli. Odked je med tedasnimi kmeti pripoveszt bila: „Ka pojem ali szpijem, tiszto je moje, drügo pa nikaj“. Gda je mir bio, goszpoudje szo kmete z paliczov, korbacsom i szablov k vszem dacsam, placsilam i na goszpodsino prisziljavali po szvojoj vouli. V boji szo szvoje kmete odegnali za vojake, eden drü-

gomi szo nye z grüntom vred zamenjali, zoudali. Goszpoudje szo pravili: „rustica gens, optima flens, pessima ridens“, to je to: kmetje szo tak dobri, esi teski šitek majo. Za toga volo szo kmetje goszpoudom zcsiszta nikaj nej vervali; kacsji szerd je dugo vro v nyihovih perszaj, steri bi rad szkipo, da nebi pokrivaacs osztrih pravicz csemerne pene zadušo. Da dugo csasza nebode vecs moucsi sztrasen ogeny krotiti, steri je ti-hama v szerczaj robszkih podlošnikov goro, lehko je bilou previditi. Pa uprav [zdaj szo vog. gospoda za dobro stimali nad Törke iti i nazaj vzeti negda odtegnjene szvoje dersave. Ali trosta (?) szo nej meli, nego v Rim szo poszlali Bakacs Tomasa estergonskoga Erseka papeša proszit, ki jih tüdi nemajoucsi vogerszkomi orszagi je po tom pomočti (teo?), da je popünoma odpüszték darüvao vszem onim, ki bodo vojüvali sze proti Törkom.] V etakse napacsno vogerszko kralesztvo sztrasen viteski ino prebriszani törski czaszar Szoliman II. sze pripravla. V tom zburkanom i szpremejsanom sztalisi je nouva krivovera nemskoga barata Luther Martina vu vogerszki orszag pout najšla ino tü sze tüdi dale okoli razpreszterla. (Luther Martin sze je naroudo na Szaxonszkom v leti 1483. V Erfurti sze je med augusztinarszke barate notrioblejko. Gratao je mesnik i profeszor (vucsiteo) vu Witebergi; szvojo diko iskajoucsi (Jan. VII. 17. 18.) sze je prijao v leti 1517 prouti odpüsztkom, prouti nadoblenomi (poprijetja) grehi, prouti opravicsanyi, proti moucsi szakramentov vesiti. Kak je tou do rimszkoga papa prislo, je nyegove krive nauke prekuno i zavergo szledkar pa i nyega szamoga kak szrabljivo ovczo z prave ovcsarnice vöszkleno, vözapro. Toto je Lutra tak razesemerilo, da je zdaj ocsiveszno zaverkao prejdnyo oblaszt rimszkoga papa in ga Antikristusa imenüvao. Starih csaszov krivovere je z szvojo v novo vero zmejsao, stera sze po njem lutheranszka veli. On je vesio, da za pokojne moliti ne pomaga, ár nega purgatoriuma (ocsiscavanya), vesio je, da cslovek po szili more grejhe delati, da nega vecs szakramentomov, nego szamo kerszt i vecserja Goszpodnova, da je po kerszti vszaki cslo-

vek od ceszatkoga diteta do stare babe pop, da sze za dobra dela nej terbaj szkerbeti grejsnom csloveki, nego szamo sze vupati terbaj vu Krisztusovih vrejdnosztih itd. On je szvetszkim poglavarom piszao, da majo praviczto cerkvene grünte i dühovszke imetke pod szé potegnoti. On je heszenskomi deršavnomi grofi Filipi dao dopüsztsenye, še sa šivlenye szvoje perve šene drügo vzeti. On je mesnikom i baratom dopüsztto sze ošeni. Luther szí je tüdi szam mlado apaticzo z imenom Katiczo za šeno vzeo. Taksi navuki szo hitro bili gorivzeti i nyegova krivovera sze je v kratkom po nemskih orszagaj povszed i na vsze kraje razsirila. Tou je Lutra tak oszercsilo, da je rimszkoga papa csemerno zavergo i od nyega neposteno piszao i guesao. Kak jeretnik (krivovercz) je mro Luther vu leti 1546.

Sztarine šeleznih ino szalaszkih Szlovenov.

II. Tao.

Glasz lutheransztva po vogerszkom kralesztvi.

§ 1. Kak szo z Nemskoga niki teršci, steri szo po navadi vszako leto na glaszovitnejsa szenya ta hodili, Luther Martina knige v Erdelszko med Szaxonce prineszli, na vnouge küpce i števence szo sze namerili. Erdelszki Szaxonci szaxonszkoga zlešenika Lutra nouvo krivovero szo najpervo polübili, szvojo negdasnyo katolszko miszeo szpreobernili ino zbloudili. Za malo casza szta k nyim prisla dva odszkocseniva barata Slezaka Lutherovo novo vero priporacsat i predgat.¹ Za volo tega sze je Luthera novina tüdi Pemflinger Marki rodjenomi Szlezaki ino Szaxonczov kraleszkomi Spani tüdi dopadnila, steri z fancsoszti proti esztergomszkomi Erseki je nyima edno v Szeben varosi kat. cerkev prejkdao za nütz ino vöszpravo, da sze je cejlo szebenszko meszto katolicsanszkoj veri i dühovsztvi odpovedalo. Tüdi szipszki Saxonci ino oni velikasi, steri szo sze z kralom Lajosom II. vu Moravi müdili, szo sze

¹ Iz Šlezije sta prišla l. 1522 bivša dominikanca Ambrož in Konrad Wich na Erdeljsko oznanovat Lutrove nauke. Podpiral in ščitil ju je grof Marko Pemflinger, „kraljevi sodnik saksonskega naroda“ (Fessler-Klein: Geschichte von Ungarn III. str. 394.)

z lutherovov novinov zeznanili. Prouti tomi dušedale razsirejny lutheransztva szo za obsztaneny katolicsanske sztare vere szkerbni orszacski ocseve vü szpraviscsi szklenili, da sze naj vszi lutheranje szpolovijo ino zešgejo (1523). Toga dokoncsanya szo denok vladniczke nej nindi szpuniti mogli za volo velkoga straha i trepetanya pred törszkim czaszarom Szolimonom II., steri sze je z sztrasno mocsnov vojszkov na vogerszko zemlo ravnao z namenbov vszo Vogrijo szebi podlositi i mahometansko vero po szili notri vpelati.

§ 2. Na nasem Szlovenskom sze je lutheranszka miszeo najpervo na Szechi Tomasi v öszpisila.¹ On bi mogao kakti od krala namesztvani braniteo na cisterçitenszke redovnike v Szvetom Gotthardi skerb nositi, meszto toga je nye z sztradanyom, nyhove kmete pa z velikimi placsilami ino goszpodsinami oblošene kak robe mantrao. Plebanuse je s tem drascso, da je veliko gorna vü farofe dao vküpzvoziti, naj bi ono szkeresmarili; escse szo i nyegovim jagerszkim pszom mogli kosto dati. Ka vcsiniti sze je vpirao sormaszki (gyarmat) plebanus ino szvojih nemeskih praviz deršao prouti nyegovim nepravdenim terjanyom: ga je dao zvezanoga v Gornyo Lendavo prignati i v temniczo notri zaprejtj. Szechi Tomasa je tüdi vu nesrecsnom bitji pri Mohacsi törszka szabla szkonzala.

Pokedob jaboko neszpadne dalecs vkraj od sztebla: Szechi Tomasa szin Stevan po imeni je tüdi nej za cistereite i za nyihove kmete dober bio, nego gdakoli sze nyemi je zazdelo mocsneje kmete je vküp vcsino prignati orošje nyim v rouke dao ino snymi po Stajerszkom okoli stoverjao, razbijao i vno go naroblenoga vszakojacsckoga blaga v szvoj grad gornjolendavszki vküpnavlacso. Za toga volo je dao ta grad vekse i mocsno obzidati ino obsanczati [tak mocsno, da je te grad denedenesny velicsanski, esi sze je gli še vno go sztoletij nad nyim odvalilo i prizadejvala cslovecska i viherova szila ga narusiti]. Rad je kmete prouti plebanusom podpihavao i podsigao i pred

¹ Grofi Sechy (Szecsi) so imeli v posesti največ slovenske zemlje tako Gornjo Lendavo, Soboto in Tisino.

nyimi nouvo lutheransko krivovero hvalo i priporocsao. Szlovenje szo pri tom pametni bili, nyih sze je taksega gospouda berbotanye nej prijelo.

Luheranstvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom. za kralüvanya Ferdinanda I. od leta 1527 do 1564.

§ 3. Po neszrecsnom bitji pri Mohatsi ino po szmerti krala Lajosa II. szta sze prijela dva krala za vogerszko korono tergati, Ferdinand I. austrianszki princz nájmre, ino Zapola Janos erdélshki vojvoda. Obema szo potrební bili zmosni pomocniczke, zato je nieden nej szmeo nikoga ošaliti. Tak szo sze odperla vrata lutheransztvi na vogerszko zemlo. Neki imenitni velikasi szo rejszan zacsnili po lutherskoj nouvoj modi prevzetüvati na mohatskom bitvisei szpomorjenih pispekov ino klostrov imanja z sterih szo redovniczke pred priblišavajoucsim Törkom pobegnili, pod sze potegnoli, lutheranszke predgare dobrotivno szprejemali, nyim papinszke cerkve prejkдали ino szvoje kmete na nouvo lutheranszko krivovero nagibali i prisziljavali. Pervi je bio Perenyi Peter kraleszke korone varivacs, steri sze je za ocšivesznoga lutherana znacao. On je 32 vozov szamih papinszkih otrokov i mladih szneh v mito poszlae törszkomi czaszari, da nyemi naj pomaga vogerszko kralszto zadobiti. Ali nyegovo gizdoszt je Boug tak pokastigao, da je nevören Ferdinandi I. v rouke prisao, steri ga je dao v Bees pripelati i v temniczo notrizaprejti, v steroj je mro.¹ Bili szo esce i drügi vnougi bogati goszpoudje, steri szo pispekcom na drašbo luteranje gratali. Tüdi vnougi vekse in mense cseszti dühovniczke, da sze morejo ošeniti, szo sze po lutheranszkom zvergli. Med tisztoz vojszkov, stera je z Nemskoga na Vogerszko Ferdinandi I. na boj pomagat prisla szo sze nahajali vnougi lutheranszki officirje, steri szo sze z katolicsani hüdo szpodnasali, papinszke plebanuse z far vödrascšili, vmezto nyh lutheranszke predgare notri poszadili ino papince k

¹ Peter Perenyi l. 1542 osumljen tajnega sporazuma s Turki in zaradi protizakonitega prisvajanja cerkvenih posestev zaprt v Dunajskem novem mestu. (Fessler-Klein o. c. str. 522.)

nyhovej bošoj szlušbi z mecsom poganyali. Nej je bilou vecs pispekov kak trije, najmre esztergomszki, vaciumszki ino zagrebszki. Tej szo pa nej mogli Krisztusovo csrejdo od zgrabljivih vukou obraniti. Prousztih Mesnikou je ravno tak premalo bilou, ar szo v sole za volo neprehenyarih bojov zaperte nej mogli hoditi na Vogerszkem, nego premošnejsi sztariske szo szvoje szine vö Nemsko poszlali na vcsenje. Tam odned szo sze z novov lutheranszkov krivoverov nakügani na Vogersko povernili, šnyouv tü drüge vnouge tüdi natepli [tim lesej, ka szo plebanusze sztrahom pred Törki pobegnoli ali pa od Törkov szkoncsani bili]. Nisteri szo sze tü doma hvalili, da v tisztih csaszih glaszovitne profesore, kakti Luther Melanktona i. t. v. poznajo, ino szo nyhovi vucseniczke bili: zatoga volo szo vu od lutheranszkih velikasov znouva goriposztavlenih solaj vucsitelji zvoljeni, da lesej morejo mladino polutheraniti. Zmošni velikaši so natiszkarnice (stamparije meli, z sterih szo lutheranszke knige povnosili.¹ Törcei szo bole kázali szvoje pri-nagjenje lutheranom kak papinczom, da tak med nyimi nevoscenouszt i neszlošnoszt napravijo ino teda za szebe kaj zadobiti majo. Z etaksim talom je lutheransztvo po Vogerszkom dale i globse grizlo, katolicsanstvo pa, stero kakti raha rasztlina rado vu narocsaj mira czvete, k prechnenyi priblišavalo.

§ 4. Z dolnyih krajov Vogrije sze je lutheransztvo takaj i vu šelezno Süpanijo (sztoliczno, varmegyijo) po velikovüsztenyi ino prizadenyi dva imenitna goszpodina, Pemflinger Marka najmre, ino Nadasdi Tomasa pricselilo i notripriterlo. Pemflinger z Erdelszkoga po Zapola Janosi za volo szvojega lutheransztva pretirani, sze je vu ladanyi Ferdinanda I. blüzi Szombatela

¹ Na Ogrskem je bilo sredi 16. stoletja čez 30 protestantskih potujočih tiskaren. Prvo je osnoval Tomaž Nadasdy, ogrski palatin in ban hrvatski na svojem posestvu Novi otok (Uj Sziget) v Železni županiji (1536), poleg tega so bile med ogrskimi Slovenci še tiskarne v Spodnji Lendavi, Kiseku (Güns) in Nedeljišču. Tu se je mudil tudi tiskar Mandelc, katerega nahajamo pozneje v Ljubljani. Tiskale so se le madjarske in hrvatske knjige (Bučar: Povijest reformacije i protireformacije u Medjimurju st. 7. sl.)

v Szecheni poszesztvo naszelo, gde je (pogousztoma) na male k szebi pozvanim plemenitasom za csasz kratenye teliko i tak dugo szmejsno i spotno klopotao od sztaroga katolicsansztva i nouvoga lutheranstva, da szo nisteri szpaceni gizdalini sze hitro navcsili z vukom po vucsem tuliti. Szlisavsi Melankton Filip, da Nadasdi Tomas kraleszki kintsnik, selezni süpan szledkar tüdi palatin szploh preveliko nagnenye kase k szтранskonovini ino nyou bole stima kak domacse navade i sege, k nyemi je napouto z priliznim szvojim lisztom Devai Matyasa odszkocsenoga barata, steri sze je v Sarvari okoli grofa Nadasdia tak dugo szladkaro i vklányao, da ga je z tivarisiczov Kaniszai Orsolov vred na lutheransztvo zapelao, v sterom je tüdi vmro (1562). On je Devai Matyasi szloboscino podejlo po vszoy varmegyiji seleznoj gdebodi nouvo krivovero predgati.¹ Ober toga je szkoro vse varmegyijske szlüşbe taksim plemenitesom prepüsztö, ki szo nyegove (lutheranske) miszli bili, steri szo papinsztvo od szvojih ino lüdszkih kmetov odpotiszkavati, mesnike drascsiti, sztiszkavati, v zamer posztavlatti ino nyim vervanye jemati znali. Nadasdi na mejjaj szvojih imanyov viszlice (galge) goriposztavivsi taksi sztrah je napravo papinczom, da sze je po nyegovoj süpaniji na hitroma razsirilo lutheransztvo.

§ 5. Zdaj szo nasi Szlovenje vnouga i velika szküsavanya odicseno preobladali. Med tisztimi 93 lutheranszkimi predgari, stere je Melankton vu Witebergi za vogerszki orszag zevcsö, sze je nahajao eden rodjen Horvat po imeni Drugez Janos.

¹ Matija Birò iz Deve na Erdeljskem, po rodnem kraju navadno imenovan Devay je študiral na krakovski univerzi in l. 1413 postal menih. Pet let pozneje ga najdemo v Wittenbergu pri Lutru, kjer je odpadel od katoliške vere. L. 1531. je začel oznanovati novo vero v Budi in postal predikant v Košicah (Kaschau), kjer so ga zaprli in poslali na Dunaj. Na posredovanje magnatov je bil izpuščen in se vrnil v Budapešt, toda Ivan Zapolja ga je dal iznova vreči v ječo, kjer je ostal tri leta. Ko se mu je posrečilo zopet dobiti prostost, se je zatekel k Tomažu Nadasdy-ju v Železno stolico, kjer je na njegovem posestvu Uj-Sziget ustanovil protestantsko šolo in tiskarno (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn III. str. 635)

Toga je Melankton tüdi Nadasdi Tomasi v milöcsö i obrambo szporoucsao, steri ga je taki proti Müri k Szlovenom predgat poszlaö. — Szechi Margejtha grofa Szalmis Miklosa tivarisicza je z szvojov neprilicsnov prosnyov tak dugo zaglüsala Ferdinandi I., da je cisztercicenszko imanye Sz. Gottharda zadobila, stera je nej pozabila szvojim vladnikom zapovedati, naj kmete na nyeno vero (lutheranszko) szpreobernejo. Baratje szo pa szkrivoma szvoje kmete posercsili szvojo sztaro vero lih düse obdersati, ka lutheranszke grofinye goszpodsztvo ne bode dugo terpelo. Krajnszki kramarje szo po hisaj ponüjali za malo cejno Trubera i Dalmatina szlov. knige. Ali nasim papinszkim Szlovenom jih je nej terbelo, da szo nej steti znali. (Truber Primos je bio lublanszki kanonik. Pokedob je lutheran gratao i Luther Martinu nemski nouvi zakon na krajnski jezik presztavo, je cseszt i mesnistvo zgübo, tamosni lutheranje szo ga za predgarja posztavili. Dalmatin, luth. farar na Kranjszkom je Postillo, nedelnih evangeliomov ino lisztov raztolmacsenye, napiszao). Esce szo i najeti koudiske po szenyaj i po paverszkih hisaj okoli hodili gucsat i popevat na diko i hvalo Lutherä i nyegove nove vere. Pa vsze zobszton. Selezni in szalaski Szlovenje szo sze escse zdaj tak mocsno deršali szvoje katolicsanszke vere stero szo z maternim mlejkom naczeczali, da szo jih zapelavezi z nikse fele mestriov nej mogli od nye odtergniti i na lutheransztvo zapelati, nego so esce bole odürili kak luherszke navuke tak lutheranszko gospodo, steri szo neszmilno baratali z szvojimi kmeti; czlo gda bi zvedli Szlovenje, ka szo sze na Vogerszkom lutheranszki predgarje szpernyali ino szami za volo szvojih navukov razjedinili i spotno razlacsali, zciszta szo zavergli vszo novino, tim bole, da szo pokedob sze szile i kstige nej meli bojati, niti niksega dobicska vidli. (Eni predgarje szo vesili po lutherszkom od Krisztusove vecserje, ino szo najvecs nemskih naszlednikov meli; zato je nyihova „nemska vera“ ozvana. Drügi predgarje szo pa po vogerszkih veszniczaj po kalvinszkom delili Goszpodnovo vecserjo; zato zso nym pravili, ka „vogersko vero“ majo.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom za krala Maximiliana od leta 1564 do 1576.

Proti vszake féle veri ednakesni krao Maximilian je nej marao, kajkoli sto verje, szamo nyemi naj dacso po redu placšuje i za nyega vojüje. Na tou nouvo miszeo ga je Svendi Lazar nemske vojszke lutheranszki vojvoda nagno, ki je okoli Tisze teliko hüda zadejvao papinszkim dühovnikom, da szo nej mogli obsztati.¹ Uprav tou je on nameno, pokedob je prazne fare lutheranszkim predgarom vrouke dao, ino je prou-szto lüsztvo k nyihovoj bošoj szlüšbi z posztrasüvanyom poganyao. Törcki szo Svendi Lazari tak steli nagoditi, da szo raj lutheranszke kak papinszke cerkve obiszkali. Odked szo lutheranszki predgarje szvojem lüdem za troust vöoznanyüvali, da Törcki naszkori gorivzemejo nyihovo vero, v etaksih okolsinaj je nej csüdo bilou, da je vnouge szvetszke i cerkvene csesztnike ssegetalo po lutheranskoj ali kalvinszkoj veri. Ka videvsi püspezke, szo tüdi nej zamüdili katolicsansztvo varvati tak je Draskovits Jüri, kolocsanszki Ersek i navküp györszki pispekije oszkerbiteo küsne povoudni dir prejaresiti šelejoucsi v Szombateli vküppozvao nej szamo szvoje mesnike, nego i protestanszke predgare, steri szo sze vu nyegovoj pispekiji nahajali, da bi nye po raztolmacsenyi tridentinszkoga cerkvenoga szpravisca dokoncsanyov zjedino i szprijatlo. Protestantszki predgarje v sztrahi pred Ersekom szo sze priporacsali Nadasdi Ferentzi steri nyim je tanacsivao Erseka naj nebougajo.² [Vsa-koga drügega püspeka zapovedim i trüdejnyam ocsiscsenya vere

¹ Schwendi Lazar, poveljnik nemških čet v vojski cesarja Maksimilijana II. proti Ivanu Sigismundu Zapolji je po Ogrskem ustanavljal luteranske občine in nastavljal predikante (Fessler-Klein l. c.)

² Jurij Draškovič, državni kancelar, škof v Gjuru in naslovni nadškof v Kaloči, pozneje ban hrvatski in škof zagrebški, je l. 1579 pozval vse podložne duhovnike, tako katoliške župnike kakor lutrovske predikante in učitelje k sinodi v Sombotelj (Steinamanger). Toda predikanti se niso odzvali zaupajoč mogočnemu varstvu Franca Nadasdyja, ki je bil enako vnet luteran, kakor njegov oče Tomaž. (Fessler-Klein: Gesch. v. Ungarn IV. str. 147.)

szo sze veliki gospoudje protivili; samo Draskovits Jüri zagrebecski pispek, steri je navküp ban bio, je zamogao vü szvojem krogi opravlati, zato je Luthera bloudnoszt na Horvatsko i med szalaszke Slovene notri nej püsztó. — Tü je veliki pomor vnougo Szlovenov pobrao (1560). Ki szo pa sivi osztali, szo sze s taksim gladom vojüvali, da szo šelod, tropine i zelou travo jeli.¹ (Manjka en list rokopisa.)

Keliko kvara so Botskajevi kruci šeleznim in szalaszkim Szlovenom zadenili, szpovušgajoucsi nyim hrame, szpomorecsi i oddegnejoucsi nyim lüdi, šivino i odneszecsí nyim vsze fele

¹ V rokopisu poslej manjkata dve strani, ki obsegata prvo dobo vlade kralja Rudolfa (1576—1608.) in pričetek Bočkajevih nemirov. Kakor je posneti iz § 12., pisatelj tu ni nič razpravljal o verskih razmerah v ogrski Sloveniji, temveč opisaval splošne politične razmere na Ogrskem, boje s Turki in razvoj Bočkajevega upora. Da se nit zgodovinske pripovedi ne pretрга, hočem tu izpopolniti vrzel in vstaviti najznamenitejše dogodke. — Za vlade kralja Rudolfa sta bila njegova namestnika na Ogrskem nadvojvoda Ernest (1580—1604) in Matija (1604—1608). Ogrski Slovenci so bili v tem času prizadeti po bojih s Turki, ko je l. 1594. veliki vezir Sinan-paša z veliko armado pridrl na Ogrsko in pričel petnajstletno vojsko proti kralju Rudolfu. Večinoma pa je šlo tu le za posamezne trdnjave in mesta, ki so jih zdaj Turki, zdaj kraljevi dobili v roke. Meja turške oblasti je segala takrat prav blizu do slovenskih pokrajin, ki so vsled vednih bojov in prask mnogo trpele. L. 1594 se je posrečilo Juriju Zrinjskemu, gospodarju Medjimurja, osvojiti nekaj trdnjav v salajskem in šomodskem komitatu, tako Breznico, Segežd, Bobovac in Čurgo. (Klajič: Povijest Hrvata V. 398.) Veliko večjega pomena je bil Bočkajev upor (1604—1606) — Kalvinec Štefan Bočkaj, izprva privrženec kralja Rudolfa, je zbral okoli Debrečina in Velikega Varadina mnogobrojno vojsko boja in ropá željnih hajdukov (krucev) „v varstvo državljanske svobode“. Njegov boj proti kralju je povzročil na Ogrskem levo od Donave splošni ljudski upor. Dne 20. aprila 1602 se je dal Bočkaj od ogrskih in erdeljskih stanov oklicati za kneza ogrskega in erdeljskega. Njegovi boji s kraljevimi četami so bili v začetku uspešni. Bočkajev poveljnik Gregor Nemeth je prekoračil Donavo in vdrl v Železno županijo, kjer je osvojil Sombotelj, Kisek in Kermedin (Körmend). Takoj po Nemethovem prihodu so velikaši in plemiči železne in salajske županije prestopili na njegovo stran, med njim Tomaž Nadasdy. Deloma so potegnili z Bočkajem zato, ker se je bojeval proti kralju Rudolfu za svobodo luteranstva in kalvinstva, deloma pa iz strahu pred zmagonosnim vojskovodjem. Kar se ni dobrovoljno pokorilo je Nemeth z ognjem in mečem neusmiljeno opu-

draga dugovanya, da nyim naj na pouti nindi sztrosek nezmenka. Csi szo tü lih zadoszta paše najslji za szvoje jahance ali po travnikaj ali po nyivaj obszejanih nyim je vsze edno bilou. Boeskajovim besznyakom szo sze tüdi nase cerkve nej milile, nego veszporoblene szo radi vusgali. Ali Boug je tüdi szvojo fancsoszt koncsi szkazao nad ednim zalokanim vogerszkim kalvinarom, ki gda bi v salovszkoj cerkvici z Matere boše kejpa z pobošnoszti goriobesene drage i lejpe dare (ofre szreberne) z szvojimi nepobosnimi rokami dolipobravsi bi steo z oltara doliszkcocsi: nvegove osztrouge szo sze v perti zadergnile, on szpadne ino sze mocsno vdari. Oszramoten sze za toga volo

stošil. Njegovi „kruci“ so vdrli tudi na Štajerko, upostošili Fürstenfeld, Radgono, okolico Ljutomera in Ormoža. Kakor javlja ormoški župnik Ivan Dvorčič, so v tem mestu oplenili tudi župno cerkev in odnesli za 500 gold. dragocenosti. — Iz Ormoža je poslal Gregor poslanca k banu Ivanu Draškoviču in hrvatsko-slavonskim stanovom s pismom Štefana Bočkaja, v katerem jih pozivlja, naj mu pomagajo v boju proti kralju Rudolfu. Toda hrvatski stanovi se niso hoteli bratiti z ogrskimi uporniki in so Bočkajevo prošnjo odbili. Ban Ivan Draškovič je celo z vojsko udaril preko Drave na Bočkajevce, med tem ko je zagrebški škof Bratulič čuval prehode na Dravi in Muri, da ne bi Nemethove čete vdrle v Slavonijo. Zajedno z krajiškim generalom Trautmansdorffom je Draškovič 29. julija pri Kermedinu (Körmend) napadel Nemetha in njegovo armado, sestavljeno iz hajdukov, Turkov in Tartarov, popolnoma razbil. Mesta Körmend, Sombotelj in Kisek (Güns) ki so bila preje v rokah upornikov so se zopet podvrгла kralju. Hrvatje so v odločilnem trenutku s svojo stanovitnostjo in zvestobo Rudolfu rešili ne le del Ogrske, temveč tudi Štajersko, Koroško in Kranjsko. Vojska se je zaključila l. 1606 z *dunajskim mirom*, ki je Bočkaju priznal Erdeljsko in vzhodni del Ogrske do Tise. Posebno pomenljive pa so določbe glede veroizpovedi. Člen prvi dovoljuje magnatom, plemičem, svobodnim mestom in trgom. ki so neposredno kroni podložni, versko svobodo, vendar „brez škode katoliške vere“. Duhovstvo, cerkve in poslopja katoličanov morajo ostati nedotaknjena; kar je za prošlih nemirov prišlo v druge roke, se ima prvotnim lastnikom povrniti. — Dunajski mir pomenja za protestantstvo na Ogrskem začetek nove dobe. Plemiči na zapadnem Ogrskem so pričeli protizakonito tudi pri svojih podložnikih po vaseh vpeljavati novo vero, tako Sechyji, Battyaniji, Nadasdy i. dr. Cerkve, katerim so bili patroni, so izročili predikantom, ne glede na klavzulo „brez škode katoliške vere“. — Hrvatje veljave dunajskega miru za svoje dežele niso priznali. (Klaič: Povijest Hrvata V. str. 450 sl.)

tak razluti, da med sztrasnim pszüvanyom i preklinvanyom kak Vogrinje najbolje znajo, vküpnamecse perte, mesni gvant, knige, poszvejsnyeke, (sveczov kejppe) angele, sztolice i drügi lesz-nino v cerkvisi ino posge do teo; Szechiove cerkve szo malo bole zasounane osztale pred botskajovimi razbijacske.

§ 12. Tecsaşz, ka szo sze etaksa godila na nasem Szlovenszkom, okoli nasih šeleznih Szlovenov po stajerszkih mejaj szo pacs še jako sumorili lutheranje. Tak szo nemskoga jezika luteranszki Radgoncsanje za szebe zvüna obzidja kre Müre nouvo lutheranszko molitvarniczo zozidali, predgara i skolnika najeli, papincze, steri szo po nedelaj v meszto prisli kaj küpüvat ali odavat, szo nej samo vabili nego czlou za rokou, gabane, firtok i za janke v szvojo molitvarniczo notri vlekli.¹ Pokedob pa nasi szlovenszki papinczi za volo neznanya nemskoga jezika (nix teits) nesecsejo v nyihovo molitvarniczo priti, tak szo Radgoncsanje tüdi ednoga szlovenszkoga predgara gori vzeli ino gdebodi pohvalili Luthera Martina nouvo vero, v steroj nega vneyej szpouvedi niti poszta. Nisterim radovednim i novošelnim Szlovenom i Szlovenkam sze je racsilo, v radgonszko luteranszko molitvarniczo notri poglednoti: ali takajse szo sze i oszmejavali szvojim domacsima pripovedavati ino kazati, kak szmejno

¹ Radgona je bila izmed glavnih luteranskih postojank na Štajerskem. Luteranski meščani so najprej pri mestni župni cerkvi nastavili predikanta. Ko mu je pa nadvojvoda Karol bivanje v mestu prepovedal, postavili so si molivnico izven mestnega ozidja, na svetu nekega Weixlerja (bei der Herberstorff'schen Bindhütten). Z ogrskimi luteranskimi plemiči so bili v tesni zvezi. Ko so l. 1598. morali vsi predikanti Štajersko zapustiti, so našli na gradovih Nadasdyjev, Battyanijev in Sechijev varno zavetje, od koder so obiskovali večkrat štajerska in koroška mesta, posebno Radgono. Tudi štajerski in kranjski protestanti so po letu 1600, ko niso več imeli svojih cerkva in predikantov, večkrat romali na Ogrsko, kjer so imeli bogoslužne shode v Petanici in Soboti (Olsnitz, Muraszombat). Dne 14. julija 1601. poroča Hans Walter, pridigar v Petanici, da je ob preteklih (binkoštnih) praznikih prišlo celo mnogo ljudi iz Koroške in Ljubljane k njegovim pridigam (Loserth: Akten und Korrespondenzen III. str. 196). — Okoli l. 1582. je pridigal na Battyanijevem posestvu pri Novem Gradu (Güssing) Vid Subtilič, pozneje predikant v Metliki.

sze je tam lutheranszki predikant voberlenczao ino oblejkao. Tiszte Szlovene pa, steri szo sze nikak nej v lutheranszko molitvarniczo püsztili szpraviti, szo nyim Radgoncsanye pravili: dummer windischer (szlovenszki bedak). Pokedob bi pa stajerszki, koroseszki ino krajnszki lutherane vnogo nepokornoszti delali ino po sili doli terli katolicsanszstvo; tak nyim je nyihov gospoud i ladavecz Ferdinand (szledi kak czaszar II.) zapovedao lutheranszko vero zapusztiti i na sztaro katolicsanszko sze povernoti. Za toga volo szo lutheranom cerkve vsete, radgonszka z püksenim prahom razrüsenä, knige lutheranske szesgane, predikantje pretirani.¹ Tisztim pa, sterim sze nebi stejla katolszka vera, naj bi odisli š nyegovih orszagov. Rejszan szo sze vnougi lutheranye raj szvoje domovine, kak lutheranszke vere znebili ino sze jih je veliko k nam preszelilo, kak tou dendenešnyi sivoucsi rodovje kasejo, kakti: Stajar, Kranyecz, Šnidar, Boar, Czvärnyek, Korosecz i. t. v. — Szechi Gyüri je za volo teh lutherzkih prisavczov v szobotskom i gornjolendavskom gradi (pri papinszkih cerkvaj je escse nej szmeo) lutheranszke predgare gorivzeo. Szechiovi gradoveni officerje szo nekoga Odencza, lutheranszkoga predgarja, steroga szo z Stajara vöztirali po vesznica j okoli dali z gospodsine voziti, naj bi kmete z obetanyom ino postrassuvanyom na lutheranstvo zapelavao.² Gda ci pa czaszar Rudolf z Botskai Stevanom v Becsi mir napravo, poulek steroga je lutheranom i Kalvinarom szloboscina prepüsztisena znoutra mejnikov vogerszkoga kralesztva po szvojoj

¹ Radgonski prot. tempelj ni bil razrušen, ker je njegov lastnik Karl pl. Herberstorf prosil, naj mu prizanesejo in je že sam odpravil predikanta, altar krstni kamen in zvonove.

² Peter Pavel Odoncij (Odenc), pridigar Hipolite pl. Windischgraez na gradu Waldstein pri Gradcu, ki ob splošnem izgonu predikantov ni hotel zapustiti svojega mesta, je bil l. 1692. na ukaz nadvojvode Ferdinanda ujet in v Gradcu zaprt. Mestni sodnik ga je obsodil na smrt, a nadvojvoda ga je pomilostil na galejo. Ko so ga peljali v Trst, se mu je v Senožečah posrečilo uiti svojim čuvajem. Zbežal je najprej na Ogrsko, potem pa na Saksonska. (Hurter: Geschichte Kaiser Ferdinand II. IV. B. ztr. 281. sl.)

veri djaszti (obrejüvati) brezi kvara katolicsanszke vere i na vesznica; nej (1606.) vnoгим protestanskim velikasom sze je szprava nej dopadnola. Szechi Jüri je szam od szebe tüdi na vecznice vöstegno becsni mir ino k Tissinskoj i Szvetoga Gyüria cerkvi pri sterih szo plebanuszi falili szvoje lutheranszke farare poszado. [Battyanijov rod je prepovedao, kürdomanszko cerkev papinczom goriodprejti]. (Farar je tatranszkim Szlovakom teliko, kak nam plebanus. Szechia gradoveni officerje, szlovaki, szo naj-mre kmetom pred szebe zapovedali i nyim osztro naroucsili farare, stere nyim je zemelszki goszpoud poštvavo, postüvati i nyim po sztaroj navadi placšüvati. Kmetje stimajoucsi, ka do tej prisleci nouve fare redili, szo sze privadili nye lih farare imenüvati, Fararom protesztantszkim szo katolicsani na Voger-szkom „Laicus“ pravili to je szamo za szvetszke i sz. reda ne-majoucse mouse drsali. Nyim je od kat. püspekov prepovedano bilou zakramentome deliti). Lutheranom i Kalvinarom szo itak vrata zaperta na Horvatsko bila. Šelezni naši papinczi szo še premalo mešnikov meli. Protivno zagrebski Pispek edne miszli z dolnyolendavszkim Banfyom z szvojoj neutrüdlivov pasztir-szkov paszkov vöszpelao, da szo szalaszki Szlovenje cziszti osztali od lutheransztva, stero szo lütheranszkoga Botskaja pri-atelje vszepovszed nekaj z lejpim, nekaj pa po szili na lüdi pri-vesüvali.¹

¹ Tu se je naš pisatelj zmotil. Jurij III. Zrinjski, veliki župan sa-lajski, ki je vpeljal kalvinstvo v Medjimurju, je pospeševal novo vero tudi v prekmurskih pokrajinah. Nikolaj Banfy iz Spodnje ali Stare Len-dove, ki je imel Jurijevo sestro Uršulo za ženo, je imel na svojem gradu kalvinske pridigarje in ustanovil protestantsko tiskarno, ki je pa tiskala menda le madjarske knjige. L. 1574. se imenuje Banfyjev dvorni predikant Jurij Kulčar, pozneje Štefan Beyte. Kakor v Medjimurju se je tudi tu kalvinstvo vzdržalo le prilično pol stoletja in med prosto ljudstvo sploh ni mnogo zašlo. L. 1623. se je povrnil Jurij IV. Zrinjski z vso svojo dru-žino v kat. cerkev in takoj izgnal vse kalvinske predikante iz Medjimurja. Med župnijami, ki so bile v letih 1637—1661 protestantom odvezete se imenuje tudi Turnišče. L. 1641. piše zagrebški škof Benko Vinković Juriju Zrinjskemu, da se v Turnišču nahaja neki kalvinski pridigar, ki mnogo škodi katoličanom, Lutrovce in Kalvince pa v njihovih zmotah potrjuje. (Bučar: Povijest Reformacije i protireformacije v Medjimurju str. 49. sl.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i na nasem Szlovenszkom za krala Matyasa II. od leta 1608—1619.

§ 13. Pokedob bi sze nouve vere (lutheranszka i kalvinszka) szploh borile proti sztarejsjoj katolicsanszkoj, eta pa nye ne bi mogla zadüsiti ino vüsztrejbiti; tak szo sze na zadnye vu nehasznovitnom boji pogoudile edna kre drüge šiveti. Meszto toga, ka bi sze vsze tri vere: katolicsanszka najmre, lutheranszka i kalvinszka vu becsnom miri dovoljene pravice edna kre drüge všivale: protestantje szo sze vpirali Matyasa II. okoronati, dokecz nyihovoj vöri po becsnom miri prepüsztzene sloboszesine bole nepoveksa i med orszacske artikuluse ne zapise. Z szvojim šivoucsim bratom Rudolfom izdaj v szvaji bodoucsi Matyas II. bole primoran, kak radovolen nyim tou dopuni, czi szo sze gli vnougi papinszki szvetszki i dühovni gospoudje protivili (1608).¹ Od etihmao je protestantsztvo po vszjoj vogerszkoj zemli pacs jako gorijemalo pri cseszti i oblaszti, pri premošejnyi i praviczaj. [Szkoro vszi plemenitasi szo lutheranje ali kalvinari bili]. Poszebni podšar i pogon je dao lutheransztvi Thurzo Gyüri palatin, steri je lutherane vküp poberao (zazvao) vu meszto Zsolno na pogovarjanja, vü sterom szo pervikrat trije superintendenti ino senjorje zvoljeni bili.² Tü szo tüdi szkoncsali; da vszaki nouvi farar naj priszegne na knigo jedinsztva (konkordancio) ino jo podpise poulek stere dušen bode vszako nedelo dvej predgi, po szvetkaj edno, po delavnih dnevij pa v cerkvi molitve dersati, ino v predvuzemszkom (stirideszetden-skom) dugom poszti ino v Adventi nebode szmeo zarocsnike

¹ Državni zbor v Požunu (11. januarja 1608.) je potrdil določbe dunajskega miru, posebno prvi člen o svobodi veroizpovedi. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 91.)

² Palatin Jurij Thurzo, vnet luteran je porabil trenotek, ko je protestanstvo na Ogrskem zmagalo in višek moči doseglo, da mu je dal organizacijo, L. 1610. je sklical patrone župnij in predikante v mesto Zsolno (Syllein) v Trenčinu k sinodi, katere duša je bil sam. Določila so se okrožja, katerim so načelovali superintendenti, dala navodila za cerkveno disciplino in sprejela „formula concordiae“. Kardinal Franc Forgács, nadškof ostrogonski, je ugovarjal proti sinodi, ki se je zbrala brez njegovega dovoljenja in kratila pravice kat. škofov. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 148 sl.

v zakon hišni zdavati i. t. v. (Forgacs Ferencz estergonski Ersek i kardinal je to luth. superintendentov neopravicseno zvolenje nevalavno vöznano, za toga volo ar so pispeki nej bili nazoucsi ino protestantje nekoliko 8 stolicz (varmegyj) szo je pa zavergli, ka szo pispeksztvo za osztanek katolicsansztva dršali). — Boug sze je tüdi szkerbo za szvojo vero po Forgacz Ferenczi i po Pazmany Petri esztergonszkom Erseki, steri je szrecsen bio z szvojov modrousztvov i cerszstvov zgovornosztjov vnouge imenitne grofe, barone i plemenitase z protestantsztva vu pravo katolicsansko cerkev nazaj pripelati, ki szo po csaszi z lejpa tüdi szvoje kmete za szebom privabili.¹ [V 1617. leti szo vogerszki protesztantje jubileom szvoje vere dršali z nedosztojnóm ponišenjem vere kat. Steri vogerszki velikasi szo vu kat. vero nazaj prisli, taki po jubileomi, kakti Eszterhazi Miklos, steri je szledkar palatin bio, i prvi bliszki prot. vere na szvoje oblaszti zemli vgaszno poleg pravicz orszacskih i vnouge za szebom gotegno].

§ 14. Na szalaszke nase Szlovene szta zagrebszki pispek ino Banfi od dolnye Lendave ocsinszko szkerb noszila i nej püsztila z lutheranszkim ali kalvinszkim oklom nye natepsti. Neszrecsnejsi szo bili vesehajt šelesni Szlovenje, ar sze je med nye lutheransztvo notrivisterlo i ostebnilo, tak da szo sze papinci meli bojati pred naprejstojecsem zcezejloma vszkoncsanyom szvoje vere. Ar kak indi na Vogerszkom tak i tü lutheranszki zemelszki goszpoudje Ferdinandi II., steroga szi je brezotrocen Matyas II. za nasztopnika zvolo, odnagnyeni szo pri vszakoj priliki precske dejvali szvojim podlošnikom, naj bi sze

¹ Peter Pazman, iz stare plemiške rodbine, rojen od luteranskih starišev l. 1570 v Velikem Varadinu, je prestopil v 13. letu v kat. cerkev in obiskoval jezuitske šole v Krakovu, Dunaju in Rimu. Ko se je l. 1607 vrnil na Ogrsko je z besedo in pismom deloval za izpreobrnjenje protestantov. Še preden je postal škof se mu je posrečilo 30 plemiških družin pridobiti za kat. vero. L. 1616 je postal nadškof v Ostrogonu. — Več odličnih magnatov je takrat še bilo na strani protestantov, tako Franc Battyany, Nikolaj in Jurij Zrinski, Franc Nadasdy, Tomaž in Jurij Sechy, Banfy s Spodnje Lendove in še nekateri drugi. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 151.)

navolili papinsztva. Kak sze je na Cseszkom veroboj zaplamno; Szechi Gyüri je taki szvojega brata Tomasa v szobotski grad poszlao za toga volo, naj kak slovenszke, tak stajarszke kmete na lutheransztvo i prouti csaszari Ferdinandi II. podpihava. On szi je kurašo vzeo papinszkim skolnikom naravnoucs na znanye dati, da oni naj grüntnega goszpouda vero (luth.) gorivzemejo ali sze naj inan (s nyegovoga grünta) zoselijo. Nyegovi officerje szo papinszke kmete pri gospodsini za bolvancsare, bogopszövce, bedake, ospotavali, oszmehovali, nyim gizardo zapovedavali, na nye osztro sze oteszskavali; mesnikov posten glasz oszmradili ino oblatili, luth. farare pa hvalili i zvisavali. Lagali szo, da pokedob je še czaszar, palatin ino nyihov goszpodin lutheranszke vöre, orszak more lutheranszki gratati. Posztrassüvali szo, da pridejo Törcei dolimarjat papincze i. t. d. Z toga lahko vgonjavamo kak szo dolipoklacseni bili pri nasz papinczi, sterim so mesnike, ki bi nye potroustali ino povcsili, celou szfalili. Naj duše je obsztao niki Vernyek Ivan, plebanus na gorejnyem Sziniki, eden mouš velike sztaroszti, sznasne zvünejsine i prijaznoga obnašanya. Od toga sze pripoveda, ka je vszigdar, gda koli szo Botskajovi razbijacske priblišavali, pred szvojim farofom sztojecsi ino sze nyim je naklanyao ino v glaši vino ponüjao. Nad špajsznim sztarczom szo sze mimo rošlajoucsi Vougri zaszmeljali i nyemi nikaj hüdoga nej zadali. Vü vrejmeni mira okoli vüzma za volo szpovedi je eden horvatskoga zlešenja jezuitszki missionar po imeni Pitasics k šeleznim papinczom prislo od szombatelszköga kaptalana poszlani, steri nyim je za encasz dusevni troust podejlo.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda II. od leta 1619 do 1637.

§ 15. Ferdinand II. je veliko meo z protestantmi opravit. Boug ga je pa blagoszlovo z ednov tivarisczov — bavar-kinyov — katolicsanszkov kersztsenicsov, stera ga je szploh vu

katolicsanskih miszlih poterđjavala ino krejpila prouti szkü-savanyom szilnih protesztantov. Nyegovoga kralüvanya zourja je toti v kervavoj farbi sze szkazala, ali na zuncsevno vedrino sze je razjasnila. Pervi szo bili tocskov zbontarani csehszki, moravszki ino austrijanszki protesztantje, steri szo pod vojvodsztvom grofa Thurn Matyasa tia do oszidja Beca prirošlali nad Ferdinanda II. ino szo ga v lasztivnoj prebivavnici za perszih trouszili i prisziljavali na podpiszanya szvojih nepravdenih protestantszko vero dotikajoucsih šelejnyov. On pa na bošo pomoucs sze zanasajoucs nyim nikaj nešese dovoliti, ka bi znalo biti na kvar katolicsanskoj veri. Za eto dühovno krepkoszt ga je Boug naszkori z srecsov blagoszlovo. Njegova vojszka je csehsko pobila. Za tega volo je Thurn Matyas mogao Beca nihati ino setüvati szvojim na pomoucs. Premagani Csehovje szo denok nej henyali budaliti nego szo sze zpajdasili z Bethleny Gaborom erdelszkim poglavarom i po tom omocnejsani szo szii meszto Ferdinanda II. za krala zvolili Friderika kurfürsta, steroga szo dali okoronati po nepravdenih rokaj kalvinszkih predikantov. Od drügoga kraja pa Bethlen Gabor szrecsno naprejszili i za malo csasza z klanyom, šganyom i opüztsavanyom szkoro vesz vogerszki orszag szvojoj oblaszti podverse, cerkve i klostre vuporobiti, mesnike, steri szo nikam nej vujti mogli mantrati ali pretirati, meszto nyih kalvinszke predikante notriposztaviti, šole goriposztaviti i katolicsanszko deczo vu szvojoj kalvinszkoj veri vesiti veli. Ali szrecska sze je obernila na ponizejnye zvissekih puntarov. Csaszarski seregi szo Czehe pri Pragi, tak szpoterli, da je szam nyihov zimszki krao Friderik komaj vujšo. Dvajszetih imenitnejsih zacsitelov reberije czaszar da glavobitjom kastigati. Csehov nesrecza je vnogo vogerszkih velikasov (z nyimi vzdrüsenih) sztrejznila in sztraha moucs nye tirala pred csaszara na kolena; med etimi zbojanimi je bio tüdi glaszoviten Szechi Gyüri, družbenik Bethlena. Eta neprijetna okolsina je primorala Bethlen Gabora z szaszarom v Nikolsburg, meszti na Moravszkom sze pogoditi, tak, da sze je lutheranom i kalvinarom nej branilo gde bodi na Voger-

szkom cerkve i soule napraviti (1621). Horvatje szo nyim pa toga nej privolili.¹

§ 16. Komaj je zacsnila nasa Szlovensina ob Boeskaajovih krucov razbijanya malo lepse lica kazati, pri vszem gori sze pomagati, bole z ludmi oboujega szpola povnositi ino vdrusbiti, sze po razbojnom ropom Bethlen Gabora pridrusnikov je pali moglo vsze nazaj sztoupiti ino szpreminoti. Tecsasz, ko je Bethlen Gabor okoli Dunaja sztrahoto delao s Kanise szo Törce i Tatarje do Radgone priderkali. Gda bi pred nyimi povszed gouszti dim od vušganih vesznicz visziko sze vijocs, vsze je bejsalo, nekaj na mürszke oszredke, tüdi na pogibelnoszt pred naresztecsov vodouv, nekaj pa na brege v gouszte loge, da naj nenajdejo ludih na klanye i odegnanye. Drugo vsze, ka szo najšli, poganye, poszirajo, ali s szebom odvlecsejo ino szporoblene hrame zapepelijo, poszebno v Szoboti, Beltinci i na Bisztrici najvecs kvara szo delali.

§ 17. Od toga vdareza je sztrasnejsega szem zamahno Bethlen Gabor, ki pri Rohonci na dvouje vzemsi szvojo armado, nyemi sze je zlublo v Possun oditi i tam voug. korono v rouke dobiti, drügo trumo szvojih krucov pa je poszlae na Horvate proti Dravi ino nad dolnyolendavszkoga Banfi Kristofa šelejoucsi szvoje csemere vöszpusztiti za volo toga, ka szo z csaszarom deršali ino protestantszkom predikantom branili na szvojoj zemli kmetom krivo vero predgati. Od Drave szplaseni Bethlen

¹ Bethlen Gabriel (Gabor), l. 1613. izvoljen za kneza erdeljskega, se je postavil na čelo ogrskih vstašev proti cesarju Ferdinandu in se zvezal z uporniki na Češkem. Z Bethlenom so potegnili tudi Jurij Sechy, dva Zrinska, Franc Battyany in Banfy. Battyany je zbral posadke obmejnih krajev, katerim se je pridružilo par tisoč Turkov, zavzel Körmend in Rohonc in jo udaril na Štajersko požigajoč in pleneč tja do Dunaja. L. 1622 je bil v Nikolsburgu sklenjen mir med Ferdinandom in Bethlenom, kateremu je cesar priznal vojvodstvi Oppeln in Ratibor in sedem komitatov ob gorenji Tisi. Določbe dunajskega miru iz l. 1608 so bile iz nova potrjene. Po miru v Nikolsburgu se je več odličnih magnatov pridružilo Ferdinandovi stranki in prestopilo v kat. cerkev, med njimi Jurij Zrinski, Tomaž Nadasdy, Franc Battyany in Jurij Sechy (Fessler-Klein o. c. IV. str. 185 sl.)

Gabora razbojniczke, nazaj prejk Müre pregazivši, szo sze mahoma kak hüda tocsa na naso szlovenszko zemlo zagnali, tüdi tü szvojo porobšelnost naszititi. Gdekoli oni idejo, takse grozovitnoszti delajo, da sze je pravilo: pitani den je tü. Nyih dika je bila vse do kouše szporobiti, vsze pošgati, vsze razdrejti ino vkoncsati, kajkoli je papinszkou bilou. Nyihovi pomocsnike Törki ino Tatarje szo vero meli: da ki na etom szvejti vecs kersztsenikov szpokole, vecs bode na drugom szlugov meo; odked je šela do lüdih vmarjanya vnyh li gorejla. Protestantje szo tem szvojim pomocsnikom za malo cejno zoudali vnogo Szlovenov i Szlovenk, mladih ino lejpih, stere szo oni küpoma kak šivino, na jezera i jezera odegнали na törszko zemlo i tam moške za katane (vojake), deklina pa za spanyacse i šene goriszkermili vu törszkoj veri. Lešej szi je pomiszliti, kak z perom szpizati onih robov kersztanszkih czvilenye, joutkanye, rascšanye, stero sze je na vecs mio dalecs csülo.

§ 18. Merzla groza je trouzila one Szlovene i Szlovenke, steri szo po odidenyi kerviselnih razbojnikov Bethlen Gabora z szkrivnih lükeny i votlin vöprilazivši viditi mogli, kak neszmilno sze je nyihovim cerkvam, hisam i zemliscsam godilo. Vidili szo, da nyim je drügo nej prekosztalo, kak szama pogorisca puna szajh i dima. Kak ocsi za joutkanye! Vnougü od sztraha i sztrada szlouki i medlouvi szo bers ocsi na vszigdar zatisnoli. Ti malo mocsnejši szo pa roke na glavi nosecs milo joutkali, i prascšali eden za ocsa, mater, drügi za szina ali scser, tretji za šeno ali moša. Nekim je šao bilou za lejpe jünce, konye, krave i druge fele blago, nisteri szo sze šorjali za szvoje zernye, stero bi zdaj kervavo potrebüvali; ti edni szo kricsali, preklinjali luth. Vougre i pogane. Na vsze ete nevoule szo prisle oszepnice (bobinki) ino majini betegi, steri szo nevolne Szlovene i Szlovenke na jezere z szvejta pobrali.

§ 19. Tak szo nistere szlovenszke veszi ali zciszta prejše, kakti: Negonci, Obrancsakovci, Krisanovci i. t. v. ali na malo prisle. Ar szo nej meli voule za volo sztraha pred naszkornov szpodobnov szilov, szvojih do teo pošganih i razdrejtih hramov

goriposztaviti, nego szo sze raj nikoliko lejt po bregaj siroma, da najdale vidijo pogibelnoszt, po leti v satoraj sztisznoli v zimi vu votlinaj dergetali i odned nekolko za volo potrobnoga sívesza zemlo obdelavali. Tako szo sze encsasz nevoulivali Bagojancsarje, Martyancsarje, Kobilcsanci, Šalovczanje i. t. v. V nestere escse itak sívoucsa szlovenszka imena deršecse vesznice szo pa zemelszki gospoudje na obnyivanje szpoklacsenoga pola med szlovenszke od mecsa nepozobane i neodegnane zlešenike naszelili Nemce ali Vogre. Tou kašejo: Dobra, Dobrovník, Daber, (Dujber), Sztavka, (Davka, Tauka), Josecz Krics (Grits), Brescec, Radis, Resznek, Velika i. t. v.

§ 20, V etom zburkanom vrejmeni szo nasi Szlovenje zavolo szvoje katolicsanszke vere vnogo terpeli od vogerszkih lutheranov ino kalvinarov, steri szo szí prizadevali nyou zcsiszta vözstrebíti i mesto nye szvojo med lüdi vpelati. Ki gda bi vidili, da zagrebszki pispek i Banfi Kristof szalazskih Szlovenov zemelszki goszpoud nepüsztita kmete z protestantszkom oklom natepszti; ocsiveszno szo lutheranszki i kalvinszki predikantje nikaj ne szmeli, szo sze denok negdanegda na szkrivoma k kmetszkim hišam pritepli ino poszküsavali zapelavat. Najvecskrat szo sze vu Turnisesi pokazali, kamo je k Marii vnougo romarov prihajalo. Ka zvedivsi Banfi Kristof zapelavce je dao goripoiszcati ino odpoditi. Zatoga volo szo Banfia nyegovi kat. kmetje lübilí ino veliko prestimavali ino z vküpnabranimi pejnezi nyemi pripomogli ednoga brata z tórszkoga robsztva vörejsiti. Eto prenagnenye i kersztsanszke miloszercsnosztí delo sze je Banfi tak dopadnilo, da je Csesztregarce, Dobrovnícsare ino Turnisesarje z nekimi varoskimi slobosesinami obdarüvao, stere nyim je tüdi csaszar Ferdinand z pohvalou poterdo.

§ 21. Slabejsi i nesztalnejsi szo bili šelezni kat. Szlovenje. Pervo kak bi Botskai Stevana praszka vouđarila, ar szo neki imenitnejši nyihovi zemelszki goszpoudje poimeni: Szechi Gyüri, Batthyany Ferentz i Nadasdi Tomas, csaszari ino jörszkomi pispeki na drašbo szvoje szlabejse kmete znali z pejnezi, z obeztanyom bougse kmetye, bogate senitve i slüsbe na lutheranszko

szvojo vero privabiti. Pod tecsajom Bocskajove i Bethlenove reberije szo po peldi nemskih velikašov na sziloma doli terli ino zanicsávali papinsztvo. Oni szo szami obszebe papinszke cerkve lutheranszkim predgarom prejkдали. Pa s kaksov praviczov? (Martyanszki farar je Szechi Gyurii z cerkvenih pejnez v mito dao 228 fl. Farar pri sz. Benedeki je plemenitomi Prosznyak Janosi mesztovino, gornjoszinieski farar (Vitus) gorno z vrha Koziak (zdaj Grebenscssek) ozvanoga dobraszkoj grofinyi prepüsztó, gornyopetrovszki farar je pa v Süllinci i Sanavli meszto negdasnyega kebla szamo škaf šita proszo (terjao), naj ga lih trpijo i. t. v.) Lutheranszkih predgarov sze je pa teliko szem na Szlovenszko priteplo, da so nyim negdasnyih plebanusov farofi nej došli, nego szo sze k podrüsnicam (filial) notri-terli i priphali. Vu farof pri sz. Benediki szta sze dva farara na enkrat notritiszkala. Eden je meo praviczó od Nadasdi Tomasa, te drügi pa od plemenitoga Prosznyak Janosa. Tecsasz, ka szta sze farara od prejdnoszti med szebom deacski pernyala, csemerje szo zevreli i szkípili vu nyihovih šenaj, tak da je edna nad to drügo z peszniczov szkocsila ino szo z glasznim klepetanyom ino szadoukanyom sze za kersko (?) po klej vlacsile. Eta szpracsliva szvaja sze je ovak nej mogla zadüsiti, nego da je eden farar na meszti obsztao, drügi je pa v Szeli szlušbo doubó.

§ 22. Pervi lutheranszki fararje szo sze jako znali jaliti pri nasz ino szladkati. Oni szo (zapervo) po nedelaj i szvetkaj bošo slušbo v poposzkoj hali i vu mešnom gvanti oblecseni deršali. Div. Marie i ovih szvezcov kejpove szo na meszti nihale v cerkvaj, sztere szo nej zgorele; oni szo szpovedavali na vüho natihoma, k betesnikom so ostijo prineszli, oblakom szo dali zvoniti, kimpeterice (posztelkinye) szo szpelavali i tak vees po papinszkom delali, skolnizke szo po navadi popevali, odked je neznajoucse lüsztvó stimalo, da szo pravi mesniczke. Ali pomaloma sze je denila z szkrivnoszti punoga mraka sztrasna gvisnoszt, da szo oni tak szvojem krivoversztvi vu szploh razte-csem bogasztví ino naszladnoszti odraszek dajali. Fararje meszto toga, ka bi lüsztvó z navukmi potroustali ino opobougsali, szo

sze potepali, nalükavali, karvarili, z praznimi verami mejsali, szvajo dalali med papinczi i lutheranmi, po paverszkom szamo na moesno vino i dobro jeszti stimali.

§ 23. Szalaszki Szlovenye vsze nespodobnoszti tih gorejnyih zvedevši gde bodi szo šeleznim lutheranom na oucsi vergli nezahvalnoszt, da szo szy püsztili pravo vero vzeti, stero szo szy nyihovi pokojni sztariszke szlobodno i na örok tüdi za szvoje vñuke zvolili. Szram vasz bojdi, szo djali, szram vas bojdi, lagoja otroci! Jeli vasih pokojnih sztarisov zlati in srebrni pejnezi, szo dobri, na sterih je devicza Maria, jeli nyihove nyive, gorice, loge vsivati znate, szamo szte nyihovo vero odsztavili, stera je nye v nebesa privedla i. t. v. Etaksi gius je nesterim šeleznim lutherankinyam v szerce szegno; one szo sze szvojim moušam toušile, joukale šalostno, ka szo sze zneverile. Moušom je tüdi šao gratalo za negdašnyo katolicsanszko vero. Fararje szo mogli videti, ka nye lüszтво zacsinya odirjavati, ka nyim je pokazalo po misurkanyi, muvlenyi, dohodkov prikratenyi, k nyikovej boši slüsbi neidenyi ali po oszmehavanyi nyih vszigdar edne koze derenya. (Vszaki farar je predgao z krajnszke knige D a l m a t i n a, predgara lutheranszkoga „Postilla, to je kersztanske Evangelske Predige verhu Evangelia skos celo leto, za hishne Gospodarie, shole, mlade ino preproste liudi od Joan. Springenberga na vprashanie ino odgovore isloshena. Zdaj pervizh verno inu sueisto stolmazhena inu v pravi slovenski jesik prepisana. Ano MDLXXVIII.“)¹ [Fararje szo szami malo ali nikaj neznajoucsi od Agosztanszke vere, stero szo esese vnougi nej meli zostampane vu szvojem jeziki, Szlovenje pa tim menye kaj od nye znali. — Fararje luth. i kalv. nejszo cerkvenega reda pravi popi; vecsaszi, pri zacsetki nyihove szlušbe na Vogerszkom, szo je szamo za prouszte mouše deršali. Zato je egerszki pispek, Verantz po imeni, piszao Kassa-

¹ Tu se je pisatelj zmotil. Spangenbergove postile ni poslovenil Jurij Dalmatin, temveč Sebastian Krelj (I. del) in Jurij Jurišič (II. in III. del). Poročila o prot. knjigah nam pričajo, da so se ogrski Slovenci tja do začetka 18. stoletja posluževali knjig kranjskih luteranskih pisateljev.

varasancsom, ka on kakti kat. pispek nemore dopüsztiti, ka bi sakramentome lajkuszi, to je to: prouszti mošje vödelili].

Lutheranszki gospoudje szo zsami opazili, ka nyim gli fararje nebi potousili, ka nyim je lüsztvö neprinagnyeno. Gizdavim goszpodom szo pa miszli po glavi rojile, da vszaki, steri na nvihovem grünti šivejo, morejo nyihove vere biti. Za toga volo szo z hüdim hajili szvojo namembo vöszpelati. Papincze szo za szmetje deršali, šnyimi . . . kak sze nyim je zdelo. Papince szo drasesili v vszako dob, v nyimi vertali brezi hejnyenya, nye zazanykavali, oszmesavali z obšalnosztjom, spotom ino gerdimi imenami oszzipavali i dreszelili. V Soboti szo papinci mogli z gospodsine gnoj voziti na szamo Tėjlovo po tisztoj vullici, po steroj bi sze melo Bošansztvo nosziti, Krisna drejva szo dali doliposzekati ino zešgati. Na szkrivoma szo papincsom hrame vušgali, i ovak szo pogorelczom nej steli pripomocska podariti, nego csi szo lutheranje gratali. Csi je papinez kaj vtegnö zakaczati, osztrej je bio kastigani, kak lutheran. V Lükacsavczi je Nenits, nemesnyak, szvojega kmeta, steri je šnyecsam pošali pravo, ka sze lutheranszka vera Szloveni tak vda, kak nemske bergyuse (krajnszke plundre), do poupka szlecsenoga znak na formo kriša po klej dao razpeti kre gnojšnice za mraka, da szo nyemi kerv vöscsipale osze, mühe, ino komarje. (Tüdi bi ga vkopiti dao, da bi sze sto prisziliti püsztö k toj grozovitnoszti i kmicsa ne bi zabranila). Csi sze je eden hišni tivaris toga drügoga navolo, lehko sze ga je rejso, csi je lutheran pousztao. Na kratki: našim Szlovenam i Szlovenkam, mladim i sztarim je taksi sztrah pripravlen bio, da szo sze kak nejma šivina püsztili v lutheranszki jarem vpregati. Z toga sze vidi, da je lutheransztvo pri nasz nej tak, kak negda katolicsansztvo (I. Kor. I. 9.) nego po sztrahi, gladi in plamni nasztanilo, ravno tak po szili, kak törszka vera.

§ 24. Pri etaksem necsloveckom djenyi zemelszkih goszpoudov (prouti kmetom) szo fararje svoje nousze visye povzdignovli z szvojimi koprivojezicsnimi šenami, na laš z tem posztrassüvali bojecsno lüsztvö, ka Törki ino Tatarje szkoro szem pridoucsi,

bodo nye pitali: gde i steri bi escse bili papinci, da nye pokoncsajo. Pouleg tega szo fararje procs odpravljali z papinszkih cerkv stare, poboshne navade i šege, kakti: krišanye z rokov, blagoszlavlanye pola, gorics, vojskenih szvejes, vode, prosecie, post, szpoved natihoma i. t. v. Luther Martina bošo szlušbo szo brezi zadržka vpelali; zato je negdasnyi papinszki mesni gvant v szmejsno dob razdrapani ino zodáni bio. Z cerkvij szo denok nej szmeli Marie ino szvecsov kejpove vözlücsati za volo sztraha pred lüsztvom, stero je szploh po papinszkom miszlilo. Gda bi še vsze gotovo bilou po lutheranszkom, prišli szo (od Zvonarits Mihala szloven. luth. superintendensa) vöposlani szenorje (esperesi ali šinjorje) szlovenszke ekklesie ali fare preglejüvat opisüvat zoucsi gradovenih vladnikov Szechia ino Battyania, kak i varmegyjszkoga szodecza (birouwa) 1627.¹ Lutheranszki fararje szo bili nisteri prebriszani, izobraseni, zvecsine pa paverszkoga znašaja moušje. Tak szo nekoga Chrizaniusa, pri sz. Nedeli fararja gospoudje po šali cristatus (kokout) imenüvali, za toga volo, ka sze je vu szvojoj zapojenoszti rad . . . i bio z drügimi kak kokout. V pavri szii je najraj csasz krato i szvoje cseri tüdi z kmetovszkimi szinami omouso. (Ete papinszke cerkve szo lutheranje v rokaj imeli: v Pertocsi pri sv. Jeleni, v Rogacsovzi pri sz. Gyürüi; v Szoboti pri sz. Miklosi, na Tissini, v Martianci, v Ivanovci pri sz. Benedeki, v Krisavci, v Dolenci,

¹ Prepis tega vizitacijskega poročila se hrani v tisinskem župnem arhivu. Listina ima naslov: „Anno 1627, die 10. Iulii facta visitatio generalis ecclesiarum sclavonicarum in bonis Sechianis et Batthyanianis in comitatu Castri ferrei constitutarum per visitatores e venerabili consistorio missos, Reverendos dominos Stephanum Letenienum, praedicatorum superioris parochiae Czepregiensis, Stephanum Zvonarits concionatorem Zenkiensem et Joanem Terboecs, ministrum ecclesiae superioris Lindvae et sibi adiunctos.“ Zapisnik podaja natančen izkaz vseh dohodkov za cerkve in predikante. Protestantski pridigarji so bili l. 1627 sledeči: Sv. Jurij (Viz-Lendva), pastor Ivan Cainsar; Sv. Helena — Gregor Gerber Tissina — Mihael Allodiator; Sobota — Jvan Göddöroczi; Martijanž — Mihael Domiani; Sv. Benedek — Mihael Rakicsany; Selo (Lak) — Jurij Bossani; Dolinci — Blaž Ivankovič; Nedelja — Tomo Križano; Gornja Lendova — Jvan Terboecs; Gornji Sinik — Mihael Medvedovics. —

v Szeli, v Gornyopetrovci pri sz. Nedeli, v Gornyolendavi, na Gorejnyom Szeniki).

§ 25. Prava vera katolicsanszka je denok nej povszem vszega preminola od šeleznih Szlovenov. Bili szo najmre tak krepkoga szerca nisteri moski i šenszke, da szo raj vsze pretrpeli, kak szvojo vero dali vzeti. Retkoszt, vbosanye, dracsenye, nazaj postavlyane i smikanye papinczov je szploh vugodna passa bila divjemi pogledi tü vladajoucsim lutheranszkim goszponam. (?) Györszkoga pispeka ocsinszko szerce je zmirom joukalo, da szo szvoje pravice toti branili, obraniti pa prouti poszilnoszti vnougih lutih protestantov nej zamogli. Niti szo nej mogli pispek do szvojih oucz szlovenszkih, pa da bi ravno k nyim prisli, nebi nyim znali z szebom prineszti, nego edno szerce puno milüvanya i dobrohotejna. Pokedob szo pispek za volo vnougih bojov nej zmogli za naše papinszke Szlovene mesnikov, szo nyim licentiatuse priszkerbeli, ki bi nye v pravoj veri obdersali. (Licentiatusi szo bili neposzvecseni, ledicsni, zevcseni, postenoga šitka mošacske svetski, steri szo meli od pispeka oblaszt: deczo kersztiti, zarocsnike v hisni zakon vküpzdati, mertve szprevajati, po nedelaj ino szvetkaj lüsztvü evangeliom prešteti v cerkvi, pobošne knige i molitve prešteti, ino szpejvati. Taksi licentiatusje szo bili v Csöpinci, v Dolenci ino v Szeli. Podlosni szo bili najblisejšemi plebanusi v Piterfi (?); pri szlušbi szo bili v cserno halo oblecseni i bejlo szrakico na szebi mejli.) Broj szlovenszkih papinczov je naraszao po tom, da je csaszar Ferdinand II. Popel Evi, Battyany Ferentza dovici za düsnoszt nalošo protestante z cisztercicenszke sz. Gottharda apatnije vösztrejbiti. Ona sze je toti nej v tom poszli veliko napihnyala kak lutherankinya, nego ciszercitszki redovniczke szami szo kmetom szvojim pri vszakoju priliki pobüdjavali po tom, da szo nyim dokazavali, ka szo vszi tiszti goszpoudje, steri szo szvoje kmete po szili na lutheransztvo pognali po szilnoj i neszrecnoj szmertü preminoli. Tou szo nyim kmetje vervali, ar je ravnicš teda glasz prisö od neszrecšne szmertü Szechi Gyüria po vszem orszagi imenitnoga lutherana. [Szechi Gyüri gömörszki grof (ve-

liki span) Szobote i Gornyelendave lasztnik, Botskajave i encasz tüdi Bethlenove reberije imenitni talnik, luti protivnik katolicsanszkoga dühovsztva v noCSI na poszteli od domacse dersine je bio presztreljeni vu Barko, szvojem gradi, poranyeni pa v Muranyi (1628). Poulek toga sze je üpraio prigodilo, da sze je Bethlen Gabora erdelszkoga poglavara dovicsa v Szombateli Sennyei Stevani györszkomi pispeki szpovedala i kalvinszko vera povrgla¹. Tüdi mladi Battyany Adam je prejkstopo na kat. vero i z Novoga Grada za 15 dne vsze prot. dühovniczke vögnao (1631) od steroga je nyegov dvorni pop i superintendent kaniski Palfi Janos k ednomi kalv. superintendenti pizsao: „Deflevi apostasiam juvenis mei patroni, qui ante annum multorum exemplo motus papisticae sese addixit religioni“. Odked szo z Vougrou i Szlovenov vnougi oboujega szpola brezi sztraha od szebe zlücsali lutheransko butaro, z sterov szo negda po szili oblošeni bili.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Ferdinanda III. od leta 1637 do 1657.

§ 26. Vogerszki protestantje taki vu pervom orsacskom szpravicsi prevago imajoucsi szo zacsnili po szvoji navadi z szvojev neomivnov jezicsnosztjov prouti Ferdinandi III. ino prouti katolicsansztvi szauricati (?), celou szo seleli, ka bi nye posebno imenüvali vu pizmaj obsinszkih za „evangelicsanszki sztalis“. Terjali szo nikeliko papinszkih cerkv, pretiranye Jezuitov, ino protesztansztva na Horvatszko tüdi notripusztsenye i. t. v. Tou szo pa tak nedosztjno ino prevzetno poganjali, da bi mogo pušovo kerv meti on, steroga ne bi nyihovo satanszko obdušenje pri szerci zgrabilo. Draskovits Janosa, bana, je nyihovo velikovüsztno szadoukanye na tolko zburkalo, da je vu szpravicsi szablo vöpotegnousi ino jo ocsiveczno pokazavsi pravo eto: z etim šelezom, csi ovak ne bi moglo biti, to odürno kügo (lutheransztvo i kalvinsztvo) vöpresenemo. Mamo tri vode: Dravo,

¹ Soproga Bethlen Gabora je bila Katarina, hči danskega kralja Christiana IX.

Szavo i Kupo, med tejmi v ednoj bomo nouve gosztaese (lutherane i kalvinare) pograšali.

§ 27. Protestantje, steri szo szi od zacsetka szvojga mao pralice z szilov priiszkali szo szkoupoga Rakoczi Gyüria erdel-szkoga poglavara tak dugo podbadali, da sze je on rejszán z Svedmi na Nemskom bojovajouesimi szpajdaso ino prouti czaszari Ferdinandi III. szpodigno. Czaszar je pa nej püsztó Rakoczia tak dalecs priti, ka bi sze z Svedmi mogao zjediniti, nego szkoupomi je vecs dao, ino s nyim v Linci mir vesino, po sterom szo protestantov negdasnye slobosesine znouva poterdjene, 90 cerkev nyim nazaj danih, stere szo od k nyim prisstopenih Huszitiv prejimali (1647).¹ [Na znamenye ka huszitie tüdi vino davajo pri Goszpodnovoj vecserji, kelihe (pehare) szo na sztene szvojih cerkev dali zmalati ali zdüvszti]. Na szkoro po tom je czaszar tüdi na Nemskom 30 let tekoucsemi vero-boji konecz vesino vu Wesztfaliji (1648). Za volo tega pripetja szo protestantje tak gizdavi gratali, da szo niti v hisni zakon nej steli z papincezi ovak sztoupiti, nego esi szo pizsmeno obe-csanye od szebe dali, da decza obedvoujega szpola, stera sze v neednakom histvi porodi, protestanszko vero imeli bodo. Lutheranszki fararje z etoga kraja Dunaja szo sze pa za toga volo szpernyali, ka szo vogerszki fararje nacsi, kak ti nemški ino szlovenszki bošoszlüsbo dersali. Nisteri Szuperintendens videvsi, da szvojih fararov nemore v pokornoszti ravnati, raj sze je na papinszko szpovedao, kak da bi v taksoj neszlošnoszti i szpacslivoj nyefki síveo. (Kak indi, tak szo i szlov. fararje eden

¹ Linška pogodba (1645) je potrdila verske svoboščine iz l. 1608 ki so se raztegnile tudi na vasi in zemljišča plemiške gospode. Nihče ne sme iz trgov in vasi pregnati pridigarjev; kjer so bili pregnani se jih sme zopet namestiti. Tožbe o cerkvah, kl so bile s silo odvzete, naj rešijo stanovi do prihodnjega državnega zbora potom mirnega sporazuma ali pa s kraljevim odlokom. Opirajoč se na to pogodbo so zahtevali protestanti na državnem zboru v Požunu 24. avgusta 1646, da jim vrnejo kat. stanovi 400 cerkva, kralj jim je s posebnim odlokom odkazal le 70. (Fessler-Klein : Geschichte v. Ungarn IV. str. 250 sl.)

proti drügomi nevtislivo protivejnye i odnagnejnye noszili: medtemtoga gda szo sze na katolicsane zmersili, csüdno je kak je eden drügoga lizao i ednake dlake szebe kasao).

§ 27. Nasih szlovenszkih lutheranov fararje szo sze tüdi szprevedli vlehajt, (?) nej sze nikoga bojali, prednikom nej szramüvali, dühovno szvojo cseszt szo z grejhi necsisztoucse ogerdili, svojo neznajoucnsnot z gizdavosztjov zakrivali; zvün nedelene i szvetesnye bošeszlüsbe szo nej nikak na szebi kazali, da szo vucsitelje i voditelje lüsztva. Bresi šol i skolnikov bodoucsi szo šelezni nasi lutheranje na csasze nej vedli, jeli esce majo kakso vero ali nej. Szamomi Szechi Tomasi szo sze fararje krouto zamerili tak, da je v szerditosztu vkraj vzeo gornyolendavszkomi farari nikeliko vidonszkih kmetov, nego je i po kalvinszkov vervao ino Palfi Janosa kalv. superintendenta pozvao k szebi (1631). Pri sz. Gyürii farara szo pa pavri celou bujli. Tou sze je etak zgoudilo. Okoli tisztoga csasza, gda bi kmetje stajarszki i nasi najbole müvili povszed za volo velike dacse: mladi farar pri sv. Gyürii edno nedelo je predgao: „czaszari dati, stera szo czaszarova, Boügi pa stera so boša“. Zbuseni pavri szo z cerkvi zraven za fararom vu farof notripri-vöpili, tam nyemi v oucsi metali nyegova hüda dela ino groubo zöpszüvali, ka pejneze terja za szpouved. On je tüdi nyim osztro nazajgucso, pavri pa nemuknejo. Zahitzani farar popadne sztolec in po pavrej šnyim mlati, tej ga pak zbejsznyeni primejo, na kla pocsijo ino szkoncsajo. Nisteri fararje szo volo zgübili düše tü szlüsiti ino szo sze za potrejben šivecz na szkrivoma szkerbeli. (Bajthe Stevan szuperintendens šeleznih, szalaszkih ino sopronszkih fararov vednoj knigi, v nouvom gradi (Güssing) natisznyenaj, sze je odkrito toušo, na gerdoga, sztrasno szpacslivoga šitka podlošnih fararov: Tej szo pa nyemi esese grse i sztrasnejse pregrehe v oucsi vergli. — Tissinski farar je cerkovnyak natihoma oudao, ino z pejnezi ödfükno. Martin po imeni farar tissinszki je pa edno poredno velko szreberno razpetje vkradno i pobegno.) Szlovenszki papinci med kralüvajoucsimi lutheranmi, kak šalarje szo sze sztisznoli i šalosztüni bili po nedelaj i szve-

taj, ka szo v nyihovoj cerkvaj lutheranje troubili, szami szo pa mogli iti k bošoj szlüzbi k blisesnyemi licentiatusi ali na prousko. Radi szo obiszkali Mario pod lougom. [Turniskoj Marii od rasztja, stero je tam okoli cerkve po lejsih goriszraszlo szo tak pravili. Lutheranje krivicsno grajajo papince za toga volo ka na bošo pout idejo. Znotrejsnya pobošnoszt sze nemore povszemvszega zadüsiiti, nego sze tüdi v zvüneysnyo dob vöszkazüje. Za szé more szercza pobošno csütejnye naznaniti, ar sze je od gobavoga betega zvracseni Samaritanus dopadno Krisztusi, zato ka je prišo nyemi hvalodavat z velikim glasom za szvojo ocsisztsenye, za ove 9 ocsiscsene je pá pitao.] Lutheranye szo pa nye radi gde bodi pricsakali na pouti ino nyim vész sztvorek (poutno czeringo) szpojemali. Györszki pispek Draskovits Gyüri szo bole szkerbeli za szvejtne dobrete ino veszelje, kak za potrejbnoszti szvojih osztavljenih szlovenszkih ouvez. Za veliko szresco szo stimali nasi papinci, da szo vcsaszi jezuitje (miszionarje) k nyim prisli, sterim szo sze na cejlo leto, tüdi k szmerti szpovedali i bosim tejlom bili nahranjeni. (Leta 1650 je Zrinyi Miklos, ban horvatszki vesino mir z kaniscanszkimi Türki, steri se je potrdó na Türnisci.)

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Leopolda I. od l. 1657—1705.

§ 28. Vsze dobro bi imeli vogerszki protestantje od krala Leopolda I. pricsakati, da bi sze proti nyemi tak obnašati znali, kak sze vernim ino postenim domorodczom prisztaja. Nego oni szo punt za puntom (reberijo) goriznejtili i podkürili. Vész orszag szo navalili z notripozvanimi Törki, papince preganyali, cerkve, grünte i obsinszke szlušbe nyim szpojemali; celou szo nye primorali lasztivsine dühovnike majoucse tüdi protestanszkom fararom korce davati; ka csi szo nyim szkratili, z nyive szo nyim sznopje po szili odpelali. Szamoga csaszara szo protestantje steli zapraviti, tak da szo pükseni prah podkopali na ceszti po steroj bi sze on meo pelati ino szo z csmerom okügali tiszto sztüdenšniczo, z stere bi on meo piti.

§ 29. Czaszar Leopold I. kak lübecsi kersztsenik bi denok rad szvojim zamernikom odpüsztó, da ga drügi szrecznejsi, za mir, szlošnoszt ino varnoszt orszaga szkerbecsi domorodci ne bi szpodbadali za krivce osztreje bicse szpleszti. Zatoga volo szo od 300 lutheranszkih ino kalvinszkih fararov, steri szo za volo Vesselenyiovoga vkükzapiszeganya ino Zrinyi – Rakoczi-ove praszke szpolovleni bili, 250 jih je szoudba za krivce najšla, z etih szo nesteri po hoharszkom mecsi szpokoncsani, neki na mourje ladje vozit odpelani, ti edni pa z orszaga zcsiszta pretirani bili; 17 szlovaszkih lutheranszkih fararov sze je v komaromszkoj vouzi na katolszko vero szpovedalo, stere szo pispecke v nisterih krajih za licentiatuse ponuczali¹. Zdaj je vszaki stimao da lutheransztvo in kalvinsztvo konec ma. Milosztiven czaszar sze je denok od sztranszkih poglavarov püsztó namoliti, da szo vöpognani protesztantje nazaj szmeli priti. Nasi szlovenszki fararje szo nej za nikse reberije opravlati meli. Tü je lutheransztvo czvelo, ka sze vej z toga, pokedob je v etehajt poveksana bila gornjolendavszka cerkev (1660.) ino je šesztól bilou v Domonkosovczih.

§ 30. Leopolda I. velikodušno pomilosztjenje bi proteosztantom moglo na miszli obsztati. Oni szo denok nezahvalni pripomogli Tököli Jure-u erdelszkomi poglavari sztrasno razbijati z orošjom mesnike pregitati i marjati, cerkve ino cerkvene

¹ Palatin grof Franc Wesseleny, Franc Nadasdy, Nikolaj Zrinsky, Fran Frankopan in Erazem Tattenbach so zasnovali 1665 zaroto proti Leopoldovi vladi „da odvrnejo domovini preteče nevarnosti.“ Wesseleny je kmalu umrl, drugi štirje so bili l. 1671. obglavljeni. Zarota je imela politične cilje in so bili v njo zapleteni tako katoličani, kakor protestanti. Na severnem Ogrskem se je h krati pripravljaj upor protestantov proti Leopoldu. To je dalo dunajski vladi povod, da je pričela zlasti proti predikantom strogo postopati in jih več sto obdolžila veleizdaje. Preiskava se je vršila v Požunu l. 1673. Pri prvem procesu je bilo obtoženih 33 luteranskih pridigarjev, pri drugem 1674 pa 250 luteranskih in 57 kalvinskih predikantov. Nekaj se jih je iz strahu pred kaznijo pokatoličnilo, skoraj polovico se je odpovedalo svojim službam in bilo pomiloščenih, drugi so bili zaprti v Požunu, trdnjavi Komarni, v Leopoldstadtu ali pa odpeljani v Neapolj na galejo. (Fessler-Klein o. c. IV. str. 319 sl.)

grünthe papinczov szpojemat i no papince na teliko doli szpravit i, da szo še nikedik, kakti v Baranyi i Somogyi ni ednoga mešnika nej szmeli meti. Protivno lutheranszkih szuperintendensov gizdoszt je tak naraszla, da szo sze za „nyih excellencie“ dali zvati. Po našoj Szlovensini szo Tököl iovi Kruci tüdi stoverjali i no razbijali¹. Prisli szo od Lutmerka, gde szo sze dobroga vina nalokali, mlade šenszke obszilili i no vnougo szporobljenoga blaga, czelou blazine i csejvle odneszli. Tamosni plebanos Porat Simon szvoje farnike berš je vküp szpravo i no razbojne Vougre naganyao. V Szoboti i no na Tissini je mesuvao szvojim vernim i no nye z szvojim gorecsobüdnim nagovorejnyom k mocnoj brambi oszercso. Vogerszki Kruci videvsi, da v Radgoni csaszarszki junaczke pod vojsztvom Herbersteina i no Valvasora na nye csakajo, szo sze nad nemszko sz. Ano v Straden pobrali. Tü szo steli farno cerkev szporobiti ali plebanos szo dali zvoniti, lüdje szo vküp pribejšali i no razbojniko oplasili. Od tistecz szo knam prisli, edni po bregaj kleti razbili, novoga vina sze našerli, hrame szporobili; ka szo nej mogli pjeszti, szo z szebom odvlekli i no odegnali. Za Kruczami je po nasoj (dolnoj) Szlovensini küga hudo besznela; tak da so v Beltinci, v Adrianci, v Gancsani, v Deklešovji i no v Bratonci vnougi hrami prazni sztali brez prebivavcev i šivine (i no szo po cesztaj, pasnikaj, germovji po küpoma lešali mertveci). Lutheranszki i kalvinszki fararje szo v cerkvi oznanüvali, ka je tou boša kastiga, stere szo papinci vrejdni za toga volo, ka sze nyim nesce nyihova (protestanszka) vera.

§ 31. Ete z peklensztvom pokriti csasz, steri je razbojnisztvi i drügom grehom stero szo tomi rod, szlobodne ceszto

¹ Emerich Tökoly je bil od l. 1678. voditelj ogrskih upornikov proti Leopoldu. Enako Bočkajevim hajdukom so se tudi njegovi ljudje nazivali „kruci“. Leta 1682, je sklenil zvezo s Türki in povzročil naslednje leto pohod velikega vezirja Kara Mustafa proti Dunaju, katerega se je udeležil tudi sam s svojimi četami. Po Tököljevi smrti je bil voditelj „krucev“ Franc Rakoczy. „Kruc i“ so večkrat udrli tudi na Štajersko in opustošili obmejne kraje. (Prim. Kovačič: Trg Središče, poglavje: Kruci v Središču str. 320 sl.)

odpro, hūde navade i ŕege ino ŕziromastvo dusevno i vremenito prineszo csaszari ino ŕzercznejšim velikasom je na miszev za-pihno eto staro pripoveszt: riba od glave vonya. Vsze ŕze je ŕe navolilo (protesztanszkih) fararov hūdobije ino nemirovnosztii. Zato ŕzo na Sopronszkom ŕzpravicsi po imeni vūpokazana bila nistera meszta, zvūna sterih neszmejo protestantszki fararje cerkve meti. Takse artikularszko meszto je bilou vu ŕeleznoj sztolici (varmegyji) za lutherane Csoba blūzi Kōzzega ino Dōmōlk pri malom Celi, za kalvinare pa Őr (1681)¹. Poulek te orszacske ŕzklenbe bi ŕze lutheranszki fararje mogli odetecz tūdi po-brati ino papinczom szpojemanu cerkve pūsztitii, ali nyim je nej vola bila brezi ŕzile dojnih krav ŕze znebiti. Medtemtoga ober nyih glave ŕzo ŕze zacsnile vkūpnvijati tiszti oblaczke, v sterih ŕze je pomali osznavao nye razvejajoucsi grum. Vu boji ŕzrecsni Leopold I. je Tōrke ŕzperedoma zbio in z Voger-szkoga dale votiszkaō. (Tōkoli videvši ŕzvojega branitela oszla-blejnye, ŕzkrivoma ŕze je z csaszarom pogodo. Med tem ŕzo jezuitje ino piarisztje (baratje) mladino v ŕolaj vesili ino pi-pekōm potrebne mesnike pripravlali, da po nyih trudenii od lutheransztva i kalvinsztva dolipotelcseno katolicsansztvo ŕze more povzdignoti, raszti, czveszti ino veszeli ŕzad roditi. Našim ŕeleznim Szlovenom ŕze je posebno bougsa prihodnost prizar-jala po tom, da ŕzo nyih trije najimenitnejši grūntni goszpoudje protestantsztvi herbet oberlili po imeni: Battyanyi Adam, Na-dasdi Ferentz ino Szechi Peter, stem ŕzo za ŕzebom vnogo svojih lutheranszkih kmetov vu pravo Krisztusovo cerkev privabili ino pripelali. Po csaszih Tissinszka, ŕz. Gyuria, Szobotska, Martyan-szka fara ŕzvojih lutheranszkih fararov ŕzo ŕze rejšile ino meš-nike dobile. Fararje ŕzo ŕze z vsakim kmetom na ŕzkrivoma

¹ Na drūzavnem zboru v ŕopronju (Ődenburg) so bile verske za-deve predmet pritoūbam tako od strani katoličanov, kakor tudi protes-tantov. Po drūzavnem zboru je cesar Leopold izdal 9. novembra 1681 odlok, ki je sicer splošno potrdil določbe dunajskega miru, vendar javno boūžo ŕlūūžo protestantov in kalvincev omejil na grajske kapele magnatov in nekatera tako zvana „artikularna“ mesta (Fessler-Klein o. c. IV. str. 381.)

pogajali, da sej nebi nyih odgibali: Nouvi mesniczke szo sze pa znali z szvojov neosenitnosztjov ino pobošnosztjov, kak i zavüpnoszt ino prijatelsztvo lutheranov iszkajoucs z pogovarjanjom ino kratkocsaszovanyom med lutheranmi i z gorecsim pastircsüvanyom vü duše vekse postüvanye posztaviti ino jedinejnyom szvojih vüszt ino gradovenih officerov rouk teliko szlovenszkih lutheranov obodvoujega szpola pripelati vu pravo ovesarnico, da je obnebye szlovenszkoga lutheransztva šalosztno potemnelo ino bojati sze je bilou nyemi, ka bode zapüsztveno ino pozableno vszehnti moglo. Katolicsane je pa veszelilo tou, ka szo nye jörszki pispek Kazoi Martin obiszkali vü veri potrdili ino tü po szvojih faraj dober ino sztalen red napravili (1698)¹. [Kak sze dozday szpoznava pri toj prilici na gorieskom je jako po szkou-poma na dühovsztvo pomiszleno bilo]. — (Pripomba: Battyany Adam, kralevszki dvorszki (iudex curiae) vszigdar gdakoli je szvoj Nouvi grad (Güssing) pohodo, gde szo velike lutheranszke (kalvinszke) šole bile, s szebom je tüdi ednoga franciskan-szkoga mešnika prineszeo za volo szvoje pobošne papinszke

¹ V tisinskem župnem arhivu se hrani prepis vizitacijskega poročila iz l. 1678, ki ima naslov: „*Visitatio facta per Stephanum Kazò, praepositum Vasvariensem 1678.* Izpričuje nam, da so se župnije Železne stolice skoraj popolnoma poluteranile in so bili na več krajih še nastavljeni predikanti. Omenjajo se sledeče župnije: Lak (Selo). Omnes acatholici praeter parvulos; parochus nullus; concionator Geörgius Novak natione Ungarus; est parochia partim ungarica, partim croatica. — In monte s. Benedicti: Sunt omnes acatholici praeter parvulos et unum anum. Parochus Blasius Kereszturi natione Croata, confessionis Augustanae. — S. Sebastianius. Parochus nullus; concionator Adamus Vechis, natione Ungarus. Parochiani cath. 3. — Muraszombat. Parochus Mathias Slavicus croata, idiomatis ungarici peritus ex oppido Turnischa oriundus, vicearhidiaconus. Parochiani: Muraszombat 280 ex his catholici 70; Rakiczán 229 ex his cath. 70; Lukaszocz 90, ex his cath. 6; Csernecz 116 ex his cath. 36. S. Helena. Est parochia germanica, patronatus Felső-Lindva et Dobra. Parochus Antonius Pitroesius, ex civitate Goriziensi. S. Georgius: parochiani 410, ex his cath. 87. Parochus Gasparus Brosicz natione Croata ex praedio Carolostadiensis oriundus, vir probus installatus. Ludimagister Blasius Lendvay cath. Felső-Lendva. Parochus Georgius Szikili natione Ungarus. Ludirector Michael Hull, natione Szlavena. Parochiani 982, et his cath. 79. —

tivarisice. Vu etom franciskani szo radi fereskali i vertali pod obedivanyom lutheranszki profeszorje pod obedom tou razlagati ino stolmacsiti, ka je rimszki papa cerkvi nepotrejben i nyej na pouti, ar je ona szama szebi zadosztna. Po nyihovoj gucsi sze je v'grofu i miszeo obüdila, kak da bi oni nyegove kmete proti nyemi podpihivali. Zato nyim je k meszti na znanye dao za 15 dni z nyegovega grünta sze pobrati ino oditi. Po tom sze je grof szpovedao na kat. vero i lutheranszke šolszke hrame za kloster (prezidane) franciskanom za nücs prejkdao (1648). Z steroga je eden horvatskoga zlešenya barat vnogo nasih slovenszkih lutheranov na papinszko pripelao, gda je pobiravsi almostvo za szvoj kloster razglaszivao, da szo njih zemelszki goszpoudje še papinci. — Nadasdi Ferentz (šelezne sztolice veliki span) kralevszki dvorszki, szí je zvalo kat. cerkev za volo nye sztalnoszti vu vesenyej, stero szo lutheranye radi preminyavali vü vszaksem kouti i za volo papinszke scseri herczega Eszterhazi Miklosa palatina, z sterov sze je šelo ošeniti i szvoje kmete zveksema vu kat. cerkev nazaj szpraviti. (V Markovci i v Csöpinzi szo komaj csakali to szrecsno okolnoszt.) Odsihmao je Nadasdi na tolko odnagnyen i neprilicsen gratao protesztantom, da szo sze na nyega tousili vu orszacskom szpravicsi (1662). On je k Egervari ino Reszneki szlisajouce szvoje szlovenszke kmete zveksino rejšo lutheransztva, po tom da je csöpinszko i selszko cerkev vzeo fararom ino k nyim licetiatuse szpravo, [pokedob pispek nebi zmogli szlovenszkih mešnikov.] — Szechi Peter šelezni süpan (veliki span) po szvojom povernejnyi na katolicsansztvo pripomogao je koszeckim papinczom dvej cerkvi lutheranom z rouk vzeti. On je z szyojega gornyolendavszkoga ino szobotskoga grada vöszkotno lutheranszke predikante. — Brscasz bi on i luth. farare z szvojih imanyov pretirao, da bi k redi bili mesniczke na pravo okersztsenye ino tak bole ocšlovecsenye Szlovenov. Po nyegovoj szmerti szo vsza nyegova imenya krali v rouke szpadnila, pokedob je nej meo moskoga odvetka. Nyegova jedino cser Katalejno szí je zarocso Nadasdi Ferentz i tak nekoliko pravice meo k gor-

nyoj Lendavi, z sterov je csaszar Karol VI. szledkar rejszan nyegov rod obdarüvao].

§ 32. Ete srecese je peklenscesek nej vouseso szlov. katolicsanom dugo, Rakotzi Ferentz sze najmre z plasesom domolübnosztii ogerne, vog. orszag k samosztjnosztii pripomocsti šelej, z zvijacsov ino hamicsijov obilno tivarisov nabere, punt napravi, proti Leopoldi I. sze podigne i cejli orszag v neszreceso prinesze¹. Bio je podpihan i nasrcsen od francoszkoga krala; bio je prijazen ali tüdi sztrasen szebicsneš, najveksi szpletkar i vrtoglavec, kak vsaki politiski glavari i puntar. Nyegovi kruci z generalom Karoli na Štajar pomenivši, pri sz. Gotthardi na czaszarskoga generala Rabutina zadenejo, š nyim sze szekajo ino ga z pouti pošenejo. Ka sreczno zversivsi, nyih edna csrejda sze je nad Bisztrico (Fürstenfeld), Voravo, Friedberg dale gnala ino vsze sztrasto opüsztisavala. Ta drügi tao kmetov pa v naš koticsek priszope, pokedob dale zavolo v Radgoni sztanüvajúouse csaszarszke sztrase ne bi se podüпали, naše szlovensine gorejnvi kraj more nyim vsze to dati, ka szo šeleli meti ino tü tak dügo (osztali), ka szo sze ovi kruci z stajarskih krajov k nyim povernili i zjediniili (1704). (Med tem je szmrt Leopolda I. vneszla.)

Lutheransztvo na Vogerszskom i nasem Szlovenszskom za krala Jošefa I. od leta 1705 do 1711.

§ 33. Krotki krao Jošef I. je Rakotzi Ferentzi i nyegovim družbenikom precii ponüdo odpüsztisenyje vsze pregrehe i mogoucsno dovoljenye nyihovih šel. Czlou je prepovedao katolicsanom pro-

¹ Na severnem Ogrkem je l. 1703. Franc Rakoczy razvil prapor upora proti dunajski vladi in stopil v zvezo s francoskim kraljem Ludovikom XIV. Rakoczyjev general Karoly je v začetku l. 1704. prekoračil Donavo in pozval ljudstvo pod orožje. Vsi nezadovoljni elementi, pred vsem protestanti in kalvinci so se pridružili njegovim četam, ki so si nadele starodavno ime „kruci“ (križarji). Karoly je v par tednih osvojil Kisek, Sombotelj, Št. Gotthard, Železno stolico in druge važne obmejne kraje. Toda že v marcu so cesarski generali potisnili Karolyja zopet čez Donavo. (Fessler-Klein o. c. V. str. 553 sl.) O plenitvi Krucev po Štajerskem prim. Kovačič: Trg Središče l. c.

testante drasciti, preganyati, ino nyim cerkve odvzeti. Papinci szo bougali krala za volo mira, protestantje pa tak gizdavi gratali, da szo szvojim szuperintendentom „nyih ezcellencia“ pravili, papinszke mesnike pa vukacse ospotovali; vojszkenih zvejcs vušiganye pri bosoj szlüsbi vu dne, deacsko szpejvanye na korusi, mertveczom na grob kriš vtikati szo doliszpravili, vu neporednoszti, halabuki i vu razrüsenyi Ausztrie szo szvojo szrecso iszkali ino v sztrahi deršali te verne. Pokedob bi vecskratne poszküsbe mirnoga poravnanya brezi zašeljenoga naszedka osztale, kralevszka armada sze zdigne proti Kruzcom, pri Trentseni š nyih 600 szpokole, ino vszo taborszko pripravo nyim vzeme. Kruci za eto veliko zgübo nekoliko povraesila v Stajari priiszkatı šelejoucsi, szo pod vojvodszsvom grofa Eszterhazi Antona od Csakovecs obadva kraja Müre do Radgone razbijali¹. Od tecz je czaszarszka vojszka Kruce zavernila. Esterhazi vu gornjoj Lendavi sztan majoucsi krucom szloboscino da, po nasem Szlovenszkom derkati, vsze ovohati, szporobiti, vküp navlacsiti ino dobro szı djati. Eden kalvinov po imeni Bezeredi Janos kapitan (kak poganzski odürjavec i preganyavec slov. rodov) je türjanszkoga plebanusa z goulimi szablami velo pred szebe v Szoboto prignati zato, ka sze je brano, da je nemogao naglo krouto doszta terjanoga krüha i vina kruzcom pripraviti. Neki premosen kmet po imeni Bratecz, steroga szo nyemi dušni lutheranje z Szandoka obtousili, za konyszki rep privezani je na Dobro pripelani k nyemi ociveczne smerti szamo z tem se rejso, da sze je z lutherani vadlüvao. Zmirom zalokani i nevogerszke lüdi sztrasto odüvjajoucsi Bezeredi je vsaki den 10 najlepsih szlovenk (sznejh) potrebüvao za szvojo šivinohotlivo

¹ Vojskovodja cesarja Jožefa, general Heister, je l. 1708. porazil Rakoczija pri Trenčinu. — Tostran Donave na jugozapadnem Ogrskem je stal Rakoczijev general Anton Esterhazy s 6000 možmi in napravljaj pohode na Štajersko in v Spodnjo Avstrijo. Njegova poveljnika sta bila Bezeredy in Kisfaludy. Bezeredy je po Rakoczijevem porazu pri Trenčinu pričel skrivaj pogajanja s cesarskim poveljnikom Palfyjem in obljubil, da preide na njegovo stran. A izdajstvo se je razkrilo. Bezeredy in njegovi sokrivci so bili vrženi v ječo. (Fessler-Klein o. c. V. str. 86)

naszladnoszt. Szledkar ga je Rakoczi dao presztreliti, za volo pomenyenoga odkocsenja (med csaszarszke). Vu etih nemirnih csaszih je z Csöpinca i Markoveza lutheransztvo zcsiszta odpravleno po delavnoszti Hallader Mihala, grofa Szecheny Šiga dvorszkoaga v Egervari. Protivno v Szelo sze je pak eden luth. farar z Kruci priklato, csi ga je gli Zambory Gyuri, (csaszarszki) dragonarszki kapitan z Dankovecz pognao z onimi Kruci vred, stere je eden Szinicsar v Csöpince pripelao opuszsavatt, robit i vušigat.

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za krala Karola III. od leta 1711—1740.

§ 34. Protestantje szo taki v prvom orsacsom spravisesi krali Karoli po tom imeni III. szvoje šmezsave predložili ino sze nyemi molili, naj bi nyim dopüzstvo gdekoli cerkve i farare meti. Katolicsani szo sze pa toušili, ka sze nyim protesztantje doszta cerkv po szili szpojemali ino vnögo krivicz zadenili. Poszebno lutheranom je v oucsi vršeno tou, da pokedob szo negdasnyih lutheranov augsbursko vero vu roszenbergszkom szpravisesi poszvojoj vouli podmejnili ino prenacsili, szo nevredjni tisztih szloboscsin, stere szo nyim za Botskaja (1608) ino za Bethlena (1645) od orszaga dovoljene bile. Dobroserczni krao šelejoucsi nemirovnih protestantszkih szvojih podložnikov võrszke pravice v pravi red posztaviti ino tak med domorodezci isztinszko i sztalno prinagnenye osztanoviti: z papinczov i protesztantov zbranim mošakom je narouczo vsze orsacske artikuluse ino kraleszke odloeske, steri sze protesztantsztva dotikajo, vküp pobrati i nyemi z szvojim tanatsom vred predložiti¹. Gda bi sze tou szpunilo, csaszar je velo naj fararje szamo v artikularszkom meszti bošoszlüsijo, indi pa protesztantje majo mešnike pohaszniti ino nyim z papinczi vred placšüvati: naj papinszki

¹ Za ureditev cerkvenih razmer je cesar Karol VI. (kot ogrski kralj III.) osnoval posebno komisijo, ki je l. 1721. pričela svoje delovanje v Pešti. Na podlagi obravnave te komisije je izšla 21. marca 1731 kraljeva resolucija, ki je priznala protestantom javno božjo službo in lastne pridigarje le v „artikularnih mestih“, imenoma navedenih. Po vseh drugih krajih so bili nekatoličani glede duhovskih opravil podrejeni katoliškimi

esperesje (sinjori) pazijo, jeli fararje prav kersztijo: esi papinkinya protesztantszkoga moša vzeme, decza oboujega szpola ma papinszka biti; protesztantje majo papinczov szvetke szvetiti, na prosecie iti, na blašeno diviczio Mario i Szvetcze priszecši i. t. v.

§ 35. Kraleszka zapouved eta je pri protesztantih dopadenye nej najšla. Oni szo krali na trucz papinszke cerkve za sebe duše obdersali (nistere popravili, gornjolendavszko szo ponovili) czelo z nouva goriposztavlali, na Mario i Szvetcze priszecsti nej steli. Zato je esaszar szvojim recsam valavnoszt szpraviti hotejoucsi, na tiszte sztolicze (varmegyje) v sterih szo sze takse neszpodobnoszti nahajale, zapouved vöposzlae, poulek steroga majo protesztantje papinczom negdasnye cerkve nazajpüsztiti. (F. Szölnok je Battyaniöv rod 1717. luth. fararom vzeo.) Pokedob bi naši szlov. lutheranje tüdi papinczov cerkve v rokaj meli, szaszeni szo sze molili po prošnom pizsmi czaszari Karoli III. naj bi nyim duše (bile) te cerkve, ztoga volo, ar je od etecz nyim dalecs v Csobo ali Dömölk hoditi k bošoj szlüšbi. Czaszar nyim je odgovoro, da nyim za volo obsinszkoga reda nemore ugoditi, nego szamo pripüsztiti v ednom ali drugom artikularnom meszti tüdi szlovenszkoga predgara najeti. Görszki pispek i navküp kardinal Zinzendorf, szo pa za nikakso volonej dali csüti od duše osztanenya lutheranszkih fararov pri cerkvaj, stere sto negda papinczi szlovenszki goriposztavili ino v zburkanih esaszih zgübili, nego szo kak pispek, tak Nadasdi grof za szpunejnye esaszarske zapovedi sziz prizadevali. V Seleznoj sztolici (varmegiyi) szo luth. fararje mogli od etecz oditi.

§ 36. Poulek kraleszke zapouvedi je šeleznim szlovenszkim fararom szkradnyi den na odvandraneye po krvasnyom (varmegyszkom) szodezci (birouvi) naznanye dani bio. Z najlepžupnikom in smeli imeti lastno božjo službo le po družinah. Katoliški prazniki so bili tüdi zanje obvezni, v kolikor je šlo za javno praznovanje. — Posledica resolucije je bila ta, da so luterani in kalvinci izven artikularnih mest izgubili vse župne cerkve in so morali njih pridigarji svoja mesta zapustiti. V Železni županiji jim je vlada odvzela nad 40 cerkva. (Fessler-Klein o. c. V. str. 228 sl.)

sim stalom (?) je odisao krišavszi farar, szpovedao sze je na katolicsanszko vero ino v Stajari gradoveno szlūsbo doubu. Szelszki je v Csobo pozvani bio za szlovenszkoga predgara Szamo dva najbogatejsiva farara, Sz. Benedeka najmre i gornjy-petrovszki, ka z lejpim sze nej dala z meszta geniti, še szo varmegyjszki pandurje zapouved meli oba tüdi za ovimi poszlati po szili, szta denok nej szilo pricsakala, za volo toga, ka sze je szlejdneyemi pripetilo, da na sztoli nihavši ostijo pri poszteli betesnika je tak doszta i dugo guceso, da je kokout szkousz okna notri szkocso ino z ostijov v klüni vödletu. Od toga je vszepovszed po nasem Szlovenszkom teliko gucsa i szmeja bilou, da szo sze lutheranszki fararji mogli szramüvái celou pred szvojimi; zato szo na szkrivoma zevsim od etesc odisli (1732). Luth. kantorje szo za volo krüha v sztrahi encasz odlasali szvojo miszeo razodeti. Pri prihodi papinszkih plebanusov szo szzi pa radi katolicsanszko vero zvolili i na meszti obsztali.

§ 37. Zdaj je obszinszka veszela miszeo nasztala, pokedob je Szlovensina lutheransztva resena, zdaj vsi Szlovenje pred 131 lejtmi razcepani z szilov, znouva v edno dühovno rodbinsztvo vdrüseni, ednoga szercza ino edne miszli bodejo. Medtemtoga esi szo sze gli vrata odperla, ecse szo sze denok nej vszi preszelili z sztare hiše. Pocsaszoma szo mesniczke vsze cerkve i farofe z dohodkami vred prejkvzeli. Oni szo zmenkano nezevesenoszt i nezobrašenoszt szvojo z pobošnov prosztoutcsov domesztvajoucsi szkerbno lüdi v szakramentumaj z z miloscesov bošoj roszili; katolicsanszke navuke nevtrüdlivo nyim v szerca vszadili, z dobrimi peldami nye objacsüvali tak, da szo z veszeljom pobirali szvojemi nebeszkomi goszpodari vnošino sznopja nezbroyenih düs. Poulek toga szo grofovje Szapari ino Nadasdi na nasem Szlovenszkom bili kak toplo szun-sze po merzлом szevri, dühovne pasztire szo v brambo vzeli, podpirali, za gradovene oficere takse szzi zvolili, steri szo papinczi i bogabojejsi bili, cerkve szo znoutra i zvüna po katolicsanszkoj navadi osznajsili i razporedili. Tak je po prilicsnom

prizadevanyi mesnikov i zemeljszkih goszpoudov na Szlovenszkom dugo kralüvajouce lutheransztvo kak sznejg zginyavalo. [Medtemtoga szo szo sze gli vrata odperla, escse zdaj szo sze denok nej vsi lutheranje vözoszelili z sztare hiše, na podrejtij naj palacs luteranszkih (je) kילו in raszlo novo šivljenje i mirne naprave szpametnoszti ino mejstrije razvijale szvoje zasztave. Veliki rodovitnoszti i prirasztka je csaszar Karl VI. napravu po velejni kukurice i krumpira szaditi ali szejati; eta je szpervoga nej meo jako poštenya in szamo za deršinszki krüh vspotani bio. (?) Kak po vecs deršavaj, tak tudi na nasem Szlovenszkom je vno go vesznicz od lutheranov praznih i popunoma zapüscenih sztalou.]

Lutheransztvo na Vogerszkom i nasem Szlovenszkom za kralice Marie Therezie od leta 1740—1780.

§ 38. Zнала je Maria Theresia tou, da ednakosztt vere zjedini szercza lüdi, obszinszki dober sztan goredrši in okrepša: za toga volo je sztarinszko katolicsanszko vero v obrambo vzela ino vterdila. Poulek toga je ona denok nej na miszli mejla lutheransztvo i kalvinsztvo vszüşati ali zcsiszta vöszkeresiti; nego lih pazila, naj sze menik od Karola III. okrojeni nepreszkocsi. Na tou gledoucs je zapovedala protesztantom z szilov szpojemanе cerkve papinczom nazaj püsztiti, s nyimi vred plebanusom placšüvati, szvetke szvetiti ino v neednakom histvi deczo vu katolicsanszkoj veri vcsiti. Prepovedala je protesztanszkim fararom šidove kersztiti, papincze v szvojo cerkev i soulo zapelavati, brezi privolejnja zemelszkih goszpoudov farare zvoliti i. t. v. Papinczom pa je zapovedala bošansztvo vsaki dan v ednoj cerkvi po orszagi na molbo vöposztaviti. Tiszti den so naši Szlovenje szvetili ino nyemi pravili „Nouvi szvetek“. Šelezni naši lutheranje zdaj nemajoucsi szvojih cerkv, szo navado meli poküpoma koncisi ednouk okoli Vüzma v Csobo na szpouved i bošo vecserjo potüvati. Kercsmarje szo pa nazaj pridoucsim kre ceszte vinszke becske na csep vdarili, pri sterih szo sze nisteri prav zapojili ino tak sze domou priklatili. Niki szo tudi Surdo v Somogyszkom obiszkali, gde je glaszo-

viten Küzmič Stevan farar bio, steri nyim je szvetoga pizma nouvi zakon poszloveno¹. Etaksi hip szo szi navküpe koszitvo, šetvo i mlatitvo pogoudili ino szvoje znance pohodili, steri szo sze tocskar od etecz na prazna szelisesa grofa Feszteticza na örok priszelili vu veszniczaj Agarref, Haromfa, Tavony, Bükös, Mihaldi, sz. Peter i. t. v. Eti Szlovenje od zleta . . . morejo sze z vogerszkimi dühovniki zadovoliti, csi nye gli šenszke i decza prav nerazümijo.

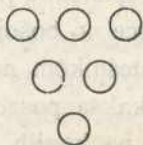
§ 39. Pri nasz sze je za kralüvanya Marie Therezie za diko vere katolicsanszke veliko vesinilo. Szpomina vreden je grof Nadasdi Leopold kralevszki kanczlar ino ladavec gornye Lendave, ki je na Kristusovej ovesarniszi esese bole vrata odpro, v stero je vnogo lutheranov notri prišeresalo po tom, da je od nikh plemenitasov grünte za szebe szpoküpo, steri szo szvoje kmete z posztrassüvanyom vu lutheransztvi zaderšavali. On je na Czankovi, v Dolenci ino Pertocsi nouve fare napraviti vesino, vnogo kejpov i kapejlicz zozidao, pri kapejli 7 šaloszi Marie na brejgi Zvarecz imenovanom, je glaszovitnoga püscsenika kak varivacsa naposztaviti vesino. Szem szo od dalecs priromali v poszti na szpouved. (Z ete razrusene kapelice je vu leti 1822 na gradovenom dvorišesi v gornjoj Lendavi zazid za napravo lejpe ograde bio ponüczani.) Nadasdi gornjolendavski grad poveksavsi ino ga z lejpim türnom okralivsi, je v nyem vszako leto Tejlovo z velikimi ceremoniami ino z vszega imanya vküppozvanimi mesniki vesino obszlüsavari tak pobougslivo, da sze je tüdi lutherankyam terdno dopadnilo, stero szo szvojim moušam volo napravile merzlo lu-

¹ Občina Surd v komitatu šomodskem (Somogy) se je ustanovila l. 1718., ko je Marija Magdalena Nadasdy, udova grofa Draškoviča dovolila, da se je 14 slovenskih rodbin iz Železne stolice naselilo na pusti Liszò. Pozneje so prišli še drugi priseljenci, tako da je bilo v šomodski županiji 10 vasi popolnoma ali vsaj deloma slovenskih. — Surd je spadal med „artikularne občine“ s pravico javne božje službe. Prvi slovenski protestantski župnik je bil Adam Berke (om. l. 1754.) Za njim je bil pastor šurdanski znameniti slov. pisatelj Štefan Küzmič (1755—1770.) (Prim. Terstenjak: Slovenci v šomodski županiji str. 54 sl.)

theransztvo poversti ino Boga lepse postüvajouce katolicsansztvo voliti. Nyegova pobosna in darovitna dovicza Trautmansdorfer Ana je dale obracsala Lutherane, tak, da nyim je vszem mogoucsnom dugovanyi po materinszkom pripomogla i vnougo dugov šenkala. Ona sze je rada v poletasnyem vreimeni pripelala k cerkvi sz. Ane v Borecsi molit, kama je vszele vno-go lüdiuh vküppribejšalo z vüpanyom kaj od nye zadobiti. Eto cerkev, stero szo Törci pred bitjom pri sz. Gotthardi krouto opüsztili (1664) je dala od znoutra i zvüna osznajsiti ino poulek nye za plebanusa, gda oni ta pridejo szlüsit, hram nacimprati. (Ober prejdnih düri v kamen zdoublena lejta: 1137—1521; pred szvetisesom pa 1732.) V jalovih ino szikesnih lejtih je vödelila vno-go šivesza, za steroga szo sze nyej najbole zahvalili ino jo oveszelili, ki so obescsali lutheransztvo odsztaviti. Szalaszkim papinszkim Szlovenom sze je tüdi velika szreca zgodila po tom, da je nouva beltinszka fara dovoljena (1769) ka je najbole proszo i poganyao Jerebiecz Stevan, beltinszki zlesenik i jörszki kanonik [pokedob je lüdem smertno pogibelno bilou v povodni v Türnisce k bošoj szlüsbi hoditi kak i duhovnikom k takošnim betešnikom na szpouved hoditi. Csi je pri etaksoj zadavi ravno kakša poszebna szvetechnoszt bila pri cerkvi farnoj, moški szo na konjih prijahali, šenszke pa szo mogle šalosztne doma osztati; nisztera k vpelanyi je kimpetarica zdoma odišla, pa je vcsaszi velka ploha prisla, sze po dva dni je mogla pri kaksoj hiši sztiszniti.] Vu leti 1777 je Maria Theresia nouvo szombatelszko pispekijo vredila, k steroj szlisijo kak šelezni tak szalaszki nasi Szlovenje. (Szily Janos, pervi szombatelszki pispek po nasoj Szlovensini szvoje fare pohajajoucsi szo sze sacsüdivali nad menkanyom potrejbnih szlovenszkih knjig. Zato videvsi, da Küzmics Miklosi plebanusi ino Esperesi pri sz. Benedeki bogolübnoszt z csela szija, z perszih pa domorodsztvo dija, szo jih posercsili nike vernim neogibljivo potrejbne knige vu nasem maternom jeziki napiszati kakti: Evangelionszko, molitveno, navucsno, (mali katekismus) historszko, sz. pismo, šolszko (szilabikar) i za betesnike. Vecs knjig

dobrih bi dühovniczke dali nastampati, da bi nasi Szlovenje i Szlovenke raj nye küpüvali, šteli ino s nyih sze cesednoszti navsiti volo meli. Ka cslovek csüje, tiszto rado mimo vüh od-fükne, knigo pa lahko vecskrat v rouke prime, preste jo ino zapamni, ka sze nyemi dopadne. Dokeeskoli sze bo nad Szlovenszkom nebo plavilo, vnetoga plebanusa bo vszako dobro szerce szlavilo. [Szlovenszko lüdsztvo ga ma vedno v dobrem szpomini i ga skoro bi djao, kak szteca v poštenyi drši.]

Od tisztih mao, kak sze je v Köszegi szzirotisnica zacsnila szlovenszki roditelje vekšo volo majo szvoje szine solariti, da naj s nyih nisteri tüdi mesniczke ino vucsitelje posztanejo ino od szvojih zlesenikoy, mrak nevednoszti razganyajo¹.

¹ Sirotišnico v Kiseku (Güns) sta ustanovila v drugi polovici 18. stoletja okrajni načelnik Anton Adelffi in gjurski prošt Emerich Kelcz, za otroke iz mešanih zakonov in protestantskih krajev. Tu se je vzgojevalo mnogo Slovencev.